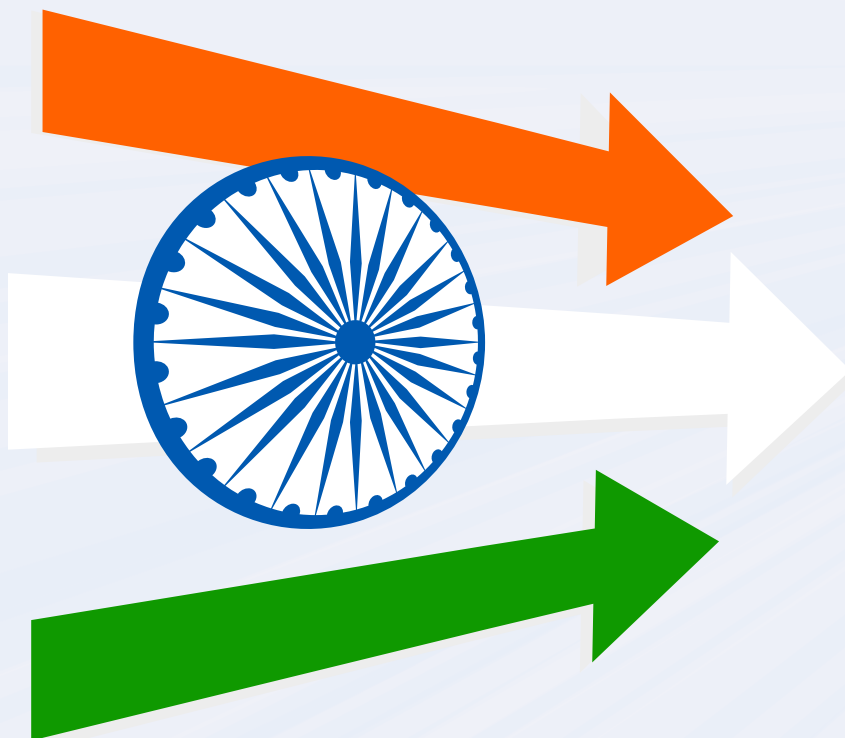

دیپلماسی اقتصادی هند

مرکز پژوهش های اتاق ایران

دیپلماسی اقتصادی هند

مدیریت دیپلماسی اقتصادی و آینده پژوهی

تهیه و تدوین: حنیفه ریگی

ناظران: مسعود موسوی شفاپی، آیدا ابونبی

تاریخ انتشار: آذر ۱۴۰۴

واژگان کلیدی: رویکردی انعطاف پذیر، دیجیتال محور، مبتنی بر مشوق های مطابق با قوانین سازمان تجارت جهانی، توسعه صادرات با ارزش افزوده بالا، مکانیسم های معافیت مالیاتی، توسعه زیرساخت های لجستیکی، انعقاد توافقنامه های تجارت آزاد، نهادهای تخصصی

شناسه گزارش: RC-1404-MEF-E2-AP-1150

نشانی: تهران، خیابان طالقانی، نبش خیابان شهید موسوی (فرصت)، پلاک ۱۷۵

مرکز پژوهش های هادر شبکه های اجتماعی:

Instagram: @rc.iccima.ir

Telegram: @rc_iccima

Twitter: @rc_iccima

فهرست مطالب

۵	خلاصه مدیریتی
۱۱	مقدمه
۱۲	تاریخچه تجارت و اقتصاد هند پس از استقلال
۱۴	سیاست نگاه به شرق و ورود هند به دنیای اقتصاد شرق از دهه ۹۰
۱۴	سیاست تجارت خارجی هند (FTP): چارچوب جامع تعاملات تجاری با جهان
۱۵	اهداف کلان سیاست تجارت خارجی هند
۱۵	تجارت بین الملل میان اقتصاد هند: تمرکز بر سیاست تجارت خارجی (FTP)
۲۳	تلاش های عقلانی سازی تعرفه ها برای تقویت تولید
۲۵	چالش ها یا فرصت ها؟
۲۶	مزیت های پنهان ساختاری هند
۲۷	تحول دیپلماسی اقتصادی هند: از سازمان تجارت جهانی تا اتحادیه های منطقه ای
۳۱	ابزارهای دیپلماسی اقتصادی هند در عصر دیجیتال شدن
۳۵	ظهور هند به عنوان کانون جذب سرمایه گذاری خارجی
۴۱	سیاست های ترویج صادرات در هند
۴۹	چارچوب نهادی سیاست های تجاری
۵۱	اقتصاد هند
۵۶	روابط تجاری ایران و هند
۶۳	هند و ایران در حوزه انرژی
۷۱	روابط بازرگانی تجار ایرانی و هندی
۷۳	مشکلات شرکت های تراستی (شرکت های واسطه یا تراستی)
۷۴	تحریم چابهار منطقه مهم استراتژیک برای هند
۷۷	نتیجه گیری

خلاصه مدیریتی

هند با گذار از یک اقتصاد بسته و سوسیالیستی (پس از استقلال) به یک بازیگر فعال و یکپارچه در اقتصاد جهانی، الگوی موفقیت‌آمیزی از تحول تجاری و دیپلماسی اقتصادی ارائه داده است. نقطه عطف این تحول، اصلاحات ساختاری سال ۱۹۹۱ بود که با آزادسازی تجاری، لغو نظام پروانه‌های کسب‌وکار (License Raj) و جذب سرمایه‌گذاری خارجی، بنیان ادغام هند در زنجیره‌های ارزش جهانی را بنا نهاد.

چارچوب سیاستی نوین: هند از سال ۲۰۰۴ با تدوین منظم سیاست تجارت خارجی (FTP) هر پنج سال، چارچوبی راهبردی برای توسعه صادرات ایجاد کرده است. آخرین نسخه آن (FTP ۲۰۲۳) با رویکردی انعطاف‌پذیر، دیجیتال‌محور و مبتنی بر مشوق‌های مطابق با قوانین سازمان تجارت جهانی، بر سه هدف اصلی متمرکز است:

۱. سه‌برابر کردن صادرات کالا و خدمات به ۲ تریلیون دلار تا سال ۲۰۳۰.
 ۲. تسهیل تجارت از طریق دیجیتالی‌سازی کامل با راه‌اندازی «شبکه تجارت بهارات»
 ۳. توسعه صادرات با ارزش افزوده بالا در حوزه‌هایی مانند الکترونیک، داروسازی و خدمات دیجیتال.
- ابزارها و طرح‌های کلیدی: هند از یک شبکه جامع مشوق‌ها و نهادها برای پشتیبانی از صادرکنندگان بهره می‌برد، از جمله:
- مکانیسم‌های معافیت مالیاتی (مانند طرح‌های مجوز پیشین و EPCG)
 - توسعه زیرساخت‌های لجستیکی مانند کریدور حمل‌ونقل شمال-جنوب (INSTC) و بندر چابهار.
 - انعقاد توافقنامه‌های تجارت آزاد (FTA) با شرکای استراتژیک مانند امارات، استرالیا و اخیراً بریتانیا.
 - نهادهای تخصصی مانند شوراهای ترویج صادرات، موسسه تجارت خارجی (IIFT) و

مؤسسات تأمین مالی و بیمه صادرات.

دیپلماسی اقتصادی چندلایه: هند از طریق مشارکت فعال در نهادهای چندجانبه (مانند WTO و بریکس) و همچنین پیشبرد سیاست‌هایی مانند «نگاه به شرق» و «ساخت هند»، نفوذ اقتصادی خود را گسترش داده است. این کشور با بهره‌گیری از دیپلماسی دیجیتال، فرهنگی (بالوود، آیورودا) و شبکه دیاسپورای قدرتمند، قدرت نرم خود را به ابزاری مؤثر برای گسترش روابط اقتصادی تبدیل کرده است.

چالش‌ها و فرصت‌های پیش رو:

- **چالش‌ها:** فشارهای ژئوپلیتیک (مانند تهدیدهای تعرفه‌ای ایالات متحده)، اختلال در زنجیره تأمین جهانی، رقابت فزاینده اقتصادی با چین و نیاز به تطابق با استانداردهای تجاری پایدار.
- **فرصت‌ها:** جمعیت جوان و متخصص، قدرت در حال رشد در بخش خدمات با فناوری بالا، موقعیت استراتژیک در منطقه هند و اقیانوسیه و امکان تبدیل شدن به مرکز تولید و نوآوری جهانی.

۱. تمرکز بر اقتصاد دانش‌بنیان و اکوسیستم نوآوری:

- هند به‌طور استراتژیک در حال سرمایه‌گذاری بر اقتصاد دانش‌محور است. این کشور با ایجاد مراکز تحقیق و توسعه (R&D) جهانی، حمایت از استارت‌آپ‌ها در حوزه‌های فین‌تک، ادتک، و سلامت دیجیتال، و توسعه قطب‌های فناوری (مانند بنگلور و حیدرآباد)، خود را به عنوان مرکز نوآوری جهانی معرفی می‌کند.
- طرح «آتمانیر بهار بهارات» (خودکفایی هند) نه تنها بر تولید داخلی، بلکه بر خوداتکایی فناوریانه تأکید دارد و مشوق‌های ویژه‌ای برای تولید تراشه، باتری‌های پیشرفته و فناوری‌های سبز در نظر گرفته است.

۲. گذار به انرژی سبز و رهبری در اقلیم:

- هند متعهد به اهداف بلندپروازانه انرژی تجدیدپذیر (دستیابی به ۵۰۰ گیگاوات تا ۲۰۳۰) است.

این امر فرصت‌های تجاری عظیمی در حوزه فناوری‌های پاک، هیدروژن سبز و زیرساخت‌های پایدار ایجاد کرده و هند را به بازاری جذاب برای سرمایه‌گذاری و همکاری‌های فناورانه تبدیل کرده است.

- رهبری هند در ابتکارات بین‌المللی مانند ائتلاف بین‌المللی انرژی خورشیدی (ISA) ابزاری دیپلماتیک برای گسترش نفوذ و صادرات فناوری‌های سبز هندی است.

۳. تحول در زنجیره تأمین جهانی: (China+۱)

- هند از استراتژی «چین بعلاوه یک» شرکت‌های چندملیتی نهایت استفاده را برده و با ارائه مشوق‌های تولیدی (مانند طرح مشوق‌های مرتبط با تولید (PLI))، خود را به عنوان مقصد جایگزین قابل اعتماد برای تولید و تأمین مطرح کرده است. این امر به ویژه در بخش‌های الکترونیک، داروسازی و تجهیزات پزشکی مشهود است.

۴. دیپلماسی اقتصادی دیجیتال و حاکمیت داده:

- هند با ابتکاراتی مانند «دیجیتال هند» و ایجاد چارچوب‌های حاکمیت داده و حریم خصوصی، در حال شکل‌دهی به گفتگوهای جهانی درباره تجارت دیجیتال است. مدل هند در حاکمیت داده که تعادلی بین نوآوری و حفاظت ایجاد می‌کند، می‌تواند به الگویی برای اقتصادهای در حال توسعه تبدیل شود.

۵. توسعه صادرات مبتنی بر ارزش افزوده در بخش کشاورزی:

- سیاست‌های جدید بر فرآوری محصولات کشاورزی و صادرات محصولات با ارزش افزوده (مانند میوه‌های فرآوری‌شده، ادویه‌جات با برند و محصولات ارگانیک) به جای مواد خام تأکید دارند. این امر درآمدزایی بیشتر و ایجاد اشتغال در مناطق روستایی را به همراه دارد.

۶. نقش بی‌نظیر بخش خدمات و صادرات خدمات دیجیتال:

- هند پیش‌تاز صادرات خدمات دیجیتال و مبتنی بر دانش است. سهم عمده‌ای از رشد اقتصادی آینده هند متکی بر صادرات خدمات در حوزه‌های فضای ابری، هوش مصنوعی، تحلیل داده،

خدمات مالی و خدمات پشتیبانی جهانی (GBCS) خواهد بود.

۷. رویکرد مبتنی بر ایالت‌ها (فدرالیسم اقتصادی):

- دولت مرکزی با ایجاد رقابت سازنده بین ایالت‌ها از طریق شاخص سهولت انجام کسب‌وکار و ارائه مشوق‌های مستقل به ایالت‌ها برای جذب سرمایه‌گذاری، زمینه را برای رشد متوازن منطقه‌ای فراهم کرده است. هر ایالت می‌تواند بر اساس مزیت نسبی خود (مانند گجرات در تولید، تامیل‌نادو در الکترونیک، کارناتاکا در فناوری اطلاعات) استراتژی صادراتی ویژه‌ای تدوین کند.

۸. آینده‌نگاری: هند در آستانه جهش اقتصادی

هند در آستانه یک دهه تعیین‌کننده (۲۰۲۵-۲۰۳۵) قرار دارد. ترکیب جمعیت جوان، طبقه متوسط در حال گسترش، دیجیتالی‌سازی عمیق و موقعیت ژئوپلیتیک مطلوب، پتانسیل تبدیل هند به موتور رشد اقتصاد جهانی و قطب بی‌بدیل نوآوری و تولید را فراهم کرده است. کلید تحقق این پتانسیل، ادامه اصلاحات ساختاری، سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های کیفیت، و حفظ ثبات سیاسی و اجتماعی است. موفقیت هند نه تنها برای این کشور، بلکه برای ثبات و رشد اقتصاد جهانی حائز اهمیت فراوان خواهد بود.

۹. الگوی توسعه هند دیگر صرفاً الگوی واکنشی برای خروج از بحران نیست، بلکه الگوی فعال، آینده‌نگر و چندبعدی است که تولید، خدمات دیجیتال، نوآوری فناورانه و دیپلماسی اقتصادی را به هم می‌آمیزد. هند با درک صحیح از تحولات ژئوپلیتیک و فناورانه جهانی، در حال تعریف نقش جدیدی برای خود به عنوان معمار بخشی از نظم اقتصادی آینده است. تجربه هند نشان می‌دهد که خروج از انزوا و ادغام هوشمند در اقتصاد جهانی، همراه با سیاست‌های صنعتی هدفمند، دیجیتالی‌سازی و دیپلماسی اقتصادی چابک، می‌تواند مسیر رشد پایدار و تبدیل شدن به یک قدرت تجاری را هموار سازد. مدل هند به ویژه برای اقتصادهای در حال توسعه که در تلاش برای تنوع‌بخشی و افزایش رقابت‌پذیری جهانی هستند، درس‌های ارزشمندی در بر دارد. موفقیت نهایی

هند در گرو توانایی آن در مدیریت چالش‌های ژئوپلیتیک، حفظ ثبات داخلی و تسریع اصلاحات نهادی خواهد بود.

۱۰. تجارت دوجانبه هند و ایران پس از افت شدید در پی همه‌گیری کووید-۱۹ و تشدید تحریم‌ها، در سال مالی ۲۳-۲۰۲۲ با رشد ۲۱.۷۶ درصدی به ۲.۳۳ میلیارد دلار رسید. با این حال، داده‌های اولیه سال ۲۰۲۳ حکایت از رکود مجدد دارد که نشان‌دهنده آسیب‌پذیری ذاتی این رابطه در برابر فشارهای خارجی است.

ساختار تجاری نامتوازن: صادرات هند عمدتاً متکی بر کالاهای اساسی کشاورزی و صنعتی است که نیاز حیاتی ایران را پوشش می‌دهد، در حالی که صادرات ایران تقریباً منحصر به مواد خام (مواد شیمیایی و سوخت‌های معدنی) است. این وابستگی یک‌جانبه، بنیان تجاری را شکننده کرده است. محور انرژی (فرصت محقق نشده): اگرچه همکاری انرژی به دلیل ذخایر عظیم ایران و نیاز روزافزون هند یک فرصت راهبردی است، اما عملاً به دلیل تحریم‌های فلج‌کننده آمریکا و اولویت‌های ژئوپلیتیک هند (همسویی نسبی با واشنگتن) به حاشیه رانده شده است. واردات نفت هند از ایران پس از سال ۲۰۱۹ به نزدیک صفر رسیده است.

مکانیسم‌های پرداخت و لجستیک: چالش‌های عملیاتی: شبکه بانکی و بیمه‌ای جهانی به دلیل تحریم‌ها مسدود است. مکانیسم‌های جایگزین مانند مبادله روپیه-ریال، تهاتر و استفاده از واسطه‌های سوم اگرچه موجودند، اما با هزینه‌های سرسام‌آور (تا ۳۰-۵۰٪ افزایش)، تأخیرهای طولانی و ریسک‌های حقوقی (تحریم ثانویه) مواجهند که سودآوری و تداوم تجارت را ناممکن می‌سازد.

پروژه‌های راهبردی در معرض تهدید: سرمایه‌گذاری نمادین هند در بندر چابهار و پیوند آن با کریدور ترانزیتی بین‌المللی شمال-جنوب (INSTC)، اکنون به دلیل تهدید مستقیم آمریکا به لغو معافیت‌های تحریمی، در خطر تعلیق یا شکست قرار دارد. این امر نه تنها یک شکست اقتصادی، بلکه یک عقب‌نشینی ژئوپلیتیک برای دهلی نو محسوب می‌شود.

روابط تجاری هند و ایران در یک دور باطل گرفتار شده است. توجیه اقتصادی و راهبردی قوی در

سطح نظری با محدودیت‌های عملی تحمیلی از بیرون خنثی می‌شود. تا زمانی که تحریم‌های تمام‌عیار آمریکا پابرجاست و هند تمایلی به رویارویی مستقیم با واشنگتن ندارد، این رابطه نمی‌تواند به پتانسیل واقعی خود دست یابد. آینده این همکاری بیش از هر چیز به تحول در معادلات کلان ژئوپلیتیک و توانایی هند برای ایجاد توازن بین روابطش با آمریکا و کشورهای تحت تحریم بستگی دارد. در کوتاه‌مدت، تجارت به سطحی ناچیز و محدود به کالاهای ضروری با مکانیسم‌های پیچیده تقلیل خواهد یافت.

مقدمه

دیپلماسی اقتصادی به تدوین و پیاده‌سازی سیاست‌های مرتبط با تولید، مبادلات تجاری، ارائه خدمات، مدیریت نیروی کار و جذب سرمایه در عرصه جهانی می‌پردازد. این حوزه در واقع چارچوبی از قوانین و سازوکارهای تصمیم‌سازی را شامل می‌شود که فعالیت‌های اقتصادی فرامرزی توسط بازیگران دولتی و غیردولتی را تنظیم می‌کند. هم‌زمان با فرآیند جهانی شدن و پس از پایان جنگ سرد، این شکل از دیپلماسی ظهور یافت و امروزه به عنوان ابزاری اثرگذار و کارآمد در کنار روش‌های متعارف دیپلماسی، موقعیت مهمی پیدا کرده است. در هسته اصلی این مفهوم، مذاکره برای تدوین چهارچوب‌های حاکم بر روابط اقتصادی بین کشورها قرار دارد. این فرآیند شامل بررسی و تنظیم قوانین، ساختارها، هنجارها و توافقاتی اجباری یا اختیاری می‌شود که در نتیجه گفت‌وگوهای بین‌المللی شکل گرفته و بر ایجاد یا گستره فعالیت‌های اقتصادی فراتر از مرزها اثر می‌گذارند. دستیابی به توفیق در عرصه دیپلماسی اقتصادی، نیازمند درکی ژرف از عوامل اثرگذار بر بازار در قالب اقتصاد جهانی و نیز اتخاذ تصمیم‌های راهبردی برای پشتیبانی از منافع ملی اقتصادی است. در این مسیر، شناخت دقیق نیازهای واقعی و ظرفیت‌های داخلی همراه با آگاهی از مزیت‌های نسبی کشور، از پایه‌های ضروری برای شکل‌دهی به تجارت خارجی پویا و تضمین بهره‌وری دیپلماسی اقتصادی محسوب می‌شود.

تاریخچه تجارت و اقتصاد هند پس از استقلال

پس از استقلال، هند با اتخاذ مدل اقتصادی سوسیالیستی و نظام «حکومت پروانه‌ها»، فضایی محدودکننده برای کسب‌وکارها ایجاد کرد. این رویکرد اگرچه با هدف خودکفایی و حمایت از صنایع نوپا شکل گرفته بود، اما به ناکارایی اقتصادی، کاهش بهره‌وری و ضعف رقابت‌پذیری بین‌المللی انجامید. تا اواخر دهه ۱۹۸۰، تشدید کسری بودجه، کاهش ذخایر ارزی و تورم فزاینده، اقتصاد هند را به مرز ورشکستگی کشاند. اوج بحران در سال ۱۹۹۱، زمانی رسید که ذخایر ارزی تنها برای چند هفته واردات کفاف می‌داد.^۱

در واقع، اگر دوره پس از استقلال تا پایان دهه ۸۰ میلادی دوره اول محاسبه شود، چارچوب تجارت خارجی هند از دوره اول یعنی دوران انزوای اقتصادی تحولی بنیادین را تا ادغام فعال در نظام تجارت جهانی تجربه کرده است. در دوره اول که اقتصاد تحت سیطره «قانون کنترل واردات و صادرات (۱۹۴۷)» قرار داشت، محدودیت‌های تجاری گسترده به کاهش کارایی اقتصادی و فقدان رقابت‌پذیری بین‌المللی انجامید. این شرایط با بحران پرداخت‌ها در ۱۹۹۱ به اوج خود رسید و دولت را وادار به اجرای اصلاحات ساختاری کرد.^۲

این شرایط، دولت را وادار به درخواست کمک از صندوق بین‌المللی پول و اجرای اصلاحات ساختاری تاریخی کرد که نقطه عطفی در گذار به اقتصاد بازار و ادغام در اقتصاد جهانی شد.^۳

دوران گذار با تحولات اساسی همراه بود: حذف تدریجی موانع تعرفه‌ای، آزادسازی نظام ارزی و بازسازی ساختار تجاری برای حضور مؤثر در بازارهای جهانی. در گام بعدی و در راستای تعهدات بین‌المللی، هند مشوق‌های مستقیم صادراتی را مطابق با قوانین سازمان تجارت جهانی تعدیل کرد و به سمت مکانیزم‌های غیرمغایر با قواعد این سازمان حرکت نمود.^۴ در واقع، قبل از سال ۱۹۹۲، هند هیچ

1- Radha, D. "Analyzing Growth Patterns-A Historical Perspective on India's Foreign Trade." (2025).

2- <https://www.centaxonline.com/blog/evolution-of-indias-foreign-trade-policy-wto-compliance-key-reforms>

3- Radha, D. "Analyzing Growth Patterns-A Historical Perspective on India's Foreign Trade." (2025).

4- <https://www.centaxonline.com/blog/evolution-of-indias-foreign-trade-policy-wto-compliance-key-reforms>

سیاست تجارت خارجی نداشت، اما تحت قوانین و مقررات مختلفی فعالیت می‌کرد. با این حال، سیاست صادرات و واردات (EXIM) در سال ۱۹۹۲ با معرفی یک رویکرد جامع به تجارت، این وضعیت را تغییر داد. این سیاست تعرفه‌ها و محدودیت‌ها را کاهش داد، واردات کالا را آسان‌تر کرد و سرمایه‌گذاری خارجی را جذب کرد. این سیاست همچنین با ارائه مشوق‌ها و ساده‌سازی رویه‌ها، قصد داشت صادرات را افزایش دهد.^۱

از این رو، بطور کلی، بسته اصلاحاتی معرفی شده در سال ۱۹۹۱ چندوجهی بود و بخش‌ها و جنبه‌های مختلف اقتصاد را هدف قرار می‌داد. مولفه‌های اصلی آن عبارت بودند از:

۱. **اصلاحات بخش صنعتی:** نظام «پروانه‌های کسب‌وکار (License Raj)» ملغی شد و نیاز کسب‌وکارها به اخذ مجوز دولت برای فعالیت و گسترش را کاهش داد. این مقررات‌زدایی با هدف پروراندن محیطی صنعتی رقابتی‌تر و کارآمدتر انجام شد.

۲. **آزادسازی تجاری:** کاهش چشمگیر تعرفه‌های وارداتی و تسهیل محدودیت‌های صادراتی به اجرا درآمد تا هند را در بازار جهانی ادغام کند و رقابت‌پذیری و کارایی را ارتقا دهد.

۳. **اصلاحات بخش مالی:** بخش‌های بانکی و مالی دستخوش تغییرات اساسی شدند تا کارایی و رقابت‌پذیری افزایش یابد. اقدامات شامل کاهش کنترل دولت، اجازه به نیروهای بازار برای تعیین نرخ‌های بهره و تشویق تأسیس بانک‌های خصوصی و خارجی بود.

۴. **اصلاحات مالیاتی:** این اصلاحات که با هدف کاهش کسری بودجه طراحی شده بودند، بر منطقی‌سازی یارانه‌ها، بهبود مکانیزم‌های وصول مالیات و اجرای یک ساختار مالیاتی کارآمدتر متمرکز بودند.

۵. **اصلاحات بخش عمومی:** نقش بنگاه‌های بخش عمومی بازتعریف شد و خودمختاری بیشتر، کارایی و در برخی موارد، واگذاری سهام (خصوصی‌سازی) برای تشویق مشارکت بخش خصوصی ترویج شد.

بنابراین، اهداف کلی این اصلاحات، تثبیت اقتصاد، تحریک رشد، جذب سرمایه‌گذاری خارجی و تقویت ادغام هند در اقتصاد جهانی بود.

سیاست نگاه به شرق و ورود هند به دنیای اقتصاد شرق از دهه ۹۰

دیپلماسی اقتصادی خلاقانه هند از دهه ۱۹۹۰ به بعد، با به کارگیری سیاست «نگاه به شرق» برای گسترش روابط با آسیای جنوب شرقی، ایجاد مشارکت استراتژیک با ژاپن، همکاری فعال در گروه بریکس، راه‌اندازی ابتکار «ساخت هند» و «آتمانیربهار» برای جذب سرمایه‌گذاری و تبدیل شدن به قطب تولید جهانی و در نهایت اجرای دیپلماسی واکسن در دوران همه‌گیری، به طور پیوسته نفوذ جهانی این کشور را افزایش داده و روابط اقتصادی و تجاری آن را با جهان گسترش داده است. این اقدامات نه تنها موقعیت هند را به عنوان یک قدرت اقتصادی نوظهور تثبیت کرده، بلکه آن را به عنوان شریکی قابل اعتماد در صحنه بین‌المللی معرفی کرده است. لازم به ذکر است که هند از سالهای اول ۲۰۰۰ میلادی رویکرد جدید با تدوین سیاست های تجارت خارجی (FTP)^۱ اتخاذ کرد.

سیاست تجارت خارجی هند (FTP): چارچوب جامع تعاملات تجاری با جهان

سیاست تجارت خارجی هند (FTP) یک چارچوب جامع است که توسط اداره کل تجارت خارجی (DGFT) تحت نظر وزارت بازرگانی و صنایع برای تنظیم و ارتقای تجارت بین‌المللی کشور تدوین شده است. این سیاست، استراتژی‌ها، دستورالعمل‌ها و مشوق‌هایی را برای افزایش صادرات، تنظیم واردات، افزایش رقابت‌پذیری جهانی و تضمین انطباق با هنجارهای سازمان تجارت جهانی (WTO) تشریح می‌کند.^۲

سیاست تجارت خارجی هند، به طور معمول، برای پنج سال تدوین می‌شود و سالانه مورد بررسی قرار می‌گیرد. سیاست های تجارت هند در دوره‌های پس از اصلاحات به طور قابل توجهی تغییر کرد.^۳

1- Foreign Trade Policy

2- <https://cleartax.in/s/foreign-trade-policy-2023>

3- <https://rjpn.org/ijcpub/papers/IJCSP22A1015.pdf>

اهداف کلان سیاست تجارت خارجی هند

- ادغام هوشمند در اقتصاد جهانی
یکپارچه‌سازی نظام‌مند هند با بازارهای بین‌المللی و معرفی این کشور به عنوان شریکی قابل اعتماد در عرصه تجارت جهانی
- طراحی زیست‌بوم تجاری پایدار
حرکت از مدل مبتنی بر مشوق‌های مقطعی به سمت ایجاد ساختاری پایدار همسو با مفاهیم «آتمانیر بهار بهارات» (هند خودکفا) و «محلی، جهانی می‌شود» (بین‌المللی سازی).
- آماده‌سازی برای چالش‌های آینده
تجهیز کشور برای مواجهه با تحولات اقتصاد جهانی و قرارگیری در زمره کشورهای پیشرو در حوزه صادرات، به ویژه در دوره موسوم به «عصر طلایی»
- تعامل سازنده با دولت‌های ایالتی
به رسمیت شناختن نقش محوری دولت‌های محلی در توسعه تجارت و ایجاد همکاری‌های مؤثر برای تقویت صادرات در سطوح پایه
- جهش کمی سه برابری در صادرات
هدف‌گذاری برای افزایش سه برابری حجم صادرات کالا و خدمات و رسیدن به مرز ۲ تریلیون دلار تا سال ۲۰۳۰^۱

تجارت بین‌الملل سکان اقتصاد هند: تمرکز بر سیاست تجارت خارجی (FTP)

دولت هند از سال ۲۰۰۴ با اتخاذ رویکردی نظام‌مند، هر پنج سال یکبار سیاست‌های تجاری جامعی را تدوین و همراه با سیاست‌های سالانه صادرات و واردات (EXIM) اعلام می‌نماید. تأثیر این سیاست‌ها بر فضای سرمایه‌گذاری کشور به تدریج و با گذشت زمان عمق و گستردگی فزاینده‌ای یافته است. در این میان، عواملی همچون پیشرفت‌های فناورانه، آزادسازی تدریجی سیاست‌های

تجاری و سرمایه‌گذاری در کشور میزبان، و همچنین سازماندهی روزافزون زنجیره‌های تولید جهانی در چارچوب شرکت‌های چندملیتی، نقش تعیین‌کننده‌ای در شکل‌دهی به جهت‌گیری‌های سیاست تجاری در هر دو سوی کشورهای مبدأ و مقصد ایفا کرده‌اند.^۱

سیاست‌های تجارت خارجی هند، چارچوب راهبردی بنیادینی را برای ارتقای کمی و کیفی صادرات و توسعه مبادلات تجاری فراهم می‌سازند. این سیاست‌ها به صورت دوره‌ای مورد بازبینی و به‌روزرسانی قرار می‌گیرند تا همسو با تحولات پویای داخلی و بین‌المللی، شامل طراحی و اجرای برنامه‌ها و طرح‌های حمایتی متنوع، پاسخگوی نیازهای صادرکنندگان هندی باشند.

در واقع، جهان دائماً در حال تغییر است و سیاست تجاری هند نیز برای بهره‌گیری از فرصت‌ها و برآوردن نیازها، در حال تغییر است. سیاست تجارت خارجی ۲۰۲۳ بخشی از این تغییر است که با هدف ارتقای جایگاه جهانی هند تدوین شده است. جنبه‌های کلیدی سیاست جدید تجارت خارجی، کشف اهداف، حوزه‌های تمرکز، نکات برجسته و مزایای آن در بخش‌های بعدی مورد بررسی و واکاوی قرار می‌گیرد.^۲

بنابراین، سیاست تجارت خارجی هند یا (FTP)، مجموعه‌ای ضروری از قوانین در مورد نحوه تجارت هند با جهان است. در قسمت بعد به بررسی آن از شروع این سیاست در سال ۲۰۰۴ تا به امروز خواهیم پرداخت.^۳

سیاست تجارت خارجی هند (۲۰۰۹-۲۰۰۴)

سیاست تجارت خارجی هند برای دوره ۲۰۰۴-۲۰۰۹ در تاریخ ۱ سپتامبر ۲۰۰۴ توسط دولت این کشور اعلام شد. اهداف اصلی این سیاست، دوبرابر کردن سهم هند در تجارت کالای جهانی در مدت پنج سال و ایفای نقش به عنوان ابزاری مؤثر برای رشد اقتصادی از طریق ایجاد اشتغال بود.

1- INDIA'S FOREIGN TRADE POLICY: AN ANALYSIS OF FIVE-YEAR INTEGRATED TRADE POLICIES, <http://ijmsr.com/downloads/0301202211.pdf>

2- <https://cleartax.in/s/foreign-trade-policy-2023>

3- <https://cleartax.in/s/foreign-trade-policy-2023>

راهبردهای کلیدی برای دستیابی به این اهداف شامل رفع محدودیت‌های کتتری، ساده‌سازی رویه‌ها، کاهش هزینه‌های معاملاتی، خنثی‌سازی عوارض و مالیات‌های ورودی بر محصولات صادراتی، تبدیل هند به مرکز جهانی تولید و تجارت و شناسایی و توسعه حوزه‌های ویژه با هدف ایجاد فرصت‌های شغلی بیشتر بود. این سیاست با راه‌اندازی ابتکارات ویژه‌ای در بخش‌های مختلف همراه بود. از جمله این اقدامات می‌توان به اجرای «طرح ویژه کشاورزی و صنایع روستایی»، تأمین مالی برای افزایش صادرات صنایع دستی، ایجاد مناطق اقتصادی ویژه (SEZ) برای صنایع دستی و اعطای مجوز واردات طلای ۱۸ عیار و بالاتر اشاره کرد. به علاوه، حق واردات بدون عوارض برای اقلام مشخصی از چرم و کفش تا سقف ۳ درصد از ارزش فوب صادرات پوشاک چرمی در همان سال مجاز اعلام گردید. این سیاست با ایجاد یک چرخه تکمیلی، هزینه واردات مواد اولیه را کاهش داده و رقابت‌پذیری تولیدکنندگان داخلی را افزایش می‌دهد. از سوی دیگر، با مشروط کردن این امتیاز به حجم صادرات محصول نهایی، انگیزه‌ای قوی برای حرکت به سمت تولید و صادرات کالاهای با ارزش افزوده بالاتر (پوشاک) به جای مواد خام ایجاد می‌کند و در نهایت به بهبود تراز تجاری کشور کمک می‌نماید.

در بخش اقدامات ترویجی، این سیاست شامل راه‌اندازی طرح‌های «کمک به ایالت‌ها برای توسعه زیرساخت‌های صادراتی» (ASIDE) «ابتکار دسترسی به بازار» (MAI)^۱ و «کمک‌های توسعه بازار» (MDA)^۲ بود. علاوه بر این، ایجاد مناطق اقتصادی ویژه (SEZ) به عنوان یکی از اقدامات ساختاری مهم این دوره به شمار می‌رفت.^۳

سیاست تجارت خارجی هند (۲۰۰۹-۲۰۱۵)

سیاست تجارت خارجی هند (۲۰۰۹-۲۰۱۵) با هدف گذاری استراتژیک برای افزایش سهم در تجارت جهانی و ایجاد اشتغال، در واکنش به کاهش تقاضای کشورهای توسعه‌یافته ناشی از بحران مالی

1- Market Access Initiative (MAI) Scheme

2- Market Development Assistance (MDA) Scheme

3- INDIA'S FOREIGN TRADE POLICY: AN ANALYSIS OF FIVE-YEAR INTEGRATED TRADE POLICIES, <http://ijmsrr.com/downloads/0301202211.pdf>

جهانی، ایمن‌سازی اقتصاد صادراتی را در اولویت قرار داد. این سیاست با محوریت تنوع‌بخشی بازارهای صادراتی و هدفگیری بازارهای در حال ظهور در آمریکای لاتین، آفریقا، آسیا و اقیانوسیه، از طریق شناسایی ۲۷ بازار جدید و افزایش مشوق‌های مالی به ۳٪، محقق شد. دوم، ارتقای زنجیره ارزش با ارائه طرح EPCG با تعرفه صفر برای بخش‌های پیشرو مانند الکترونیک، مهندسی و داروسازی، و تعیین ارزش افزوده اجباری ۱۵٪ برای واردات مواد اولیه بود. سوم، حمایت بخشی هدفمند از حوزه‌های سنتی (کشاورزی، صنایع دستی، جواهرات) و نوظهور (فناوری اطلاعات، محصولات سبز) از طریق معافیت‌های مالیاتی، اعتبارات وارداتی و تسهیلات ویژه را در برداشت. این چارچوب که با برنامه «ساخت هند» همسو شده بود، درصدد بود با تبدیل هند به قطب تولید کالاهای با ارزش افزوده، جایگاه این کشور را در تجارت جهانی ارتقا دهد.^۱

سیاست تجارت خارجی برای سال‌های ۲۰۰۹-۲۰۱۴ که در ۲۷ اوت ۲۰۰۹ توسط دولت ائتلاف متحد پیشرفتخواه (UPA)^۲ اعلام شد، در دوران رکود شدید جهانی به منظور مقابله با کاهش صادرات به اجرا درآمد. هدف کوتاه‌مدت این سیاست، معکوس کردن روند کاهش صادرات و حمایت از بخش‌هایی بود که به شدت تحت تأثیر رکود قرار گرفته بودند. اهداف بلندمدت آن شامل دستیابی به نرخ رشد سالانه ۲۵ درصدی صادرات، دوبرابر کردن صادرات کالا از ۲۵۰ میلیارد دلار آمریکا در سال ۲۰۱۱-۲۰۱۰ به ۴۵۰ میلیارد دلار در سال ۲۰۱۳-۲۰۱۴ و سپس به ۷۵۰ میلیارد دلار در سال ۲۰۱۷-۲۰۱۶ و دوبرابر کردن سهم هند در تجارت جهانی تا پایان سال ۲۰۲۰ بود. این سیاست بر سه پایه استوار بود: بهبود زیرساخت‌های صادراتی، کاهش هزینه‌های ترانزیت و ارائه بازپرداخت کامل کلیه مالیات‌ها و عوارض غیرمستقیم. راهبردهای کلیدی آن شامل تنوع‌بخشی بازار بود که طرح بازار متمرک^۳ (FMS) را برای شامل شدن ۲۶ کشور جدید گسترش داد و مشوق‌ها را از ۲.۵ درصد به ۳ درصد افزایش داد؛ ارتقاء فناوری که معافیت‌های تعرفه‌ای برای محصولات خاص تحت طرح تشویق

1- https://www.teaboard.gov.in/pdf/Foreign_Trade_Policy_09_14_pdf8845.pdf

2- United Progressive Alliance

3- Focus Market scheme

صادرات کالاهای سرمایه‌ای (EPCG)^۱ ارائه می‌داد و ارزش افزوده ۱۵ درصدی را برای طرح مجوز پیشین الزامی می‌کرد؛ از سوی دیگر، با توجه به سهم ۶۰ درصدی دارندگان گواهینامه‌های ممتاز در صادرات کالایی هند، به این گروه از صادرکنندگان در حوزه‌های خاصی مانند چرم، منسوجات، صنایع دستی و کنف، اعتبار مالیاتی اضافه‌ای معادل ۱ درصد از ارزش صادرات دوره گذشته اعطا می‌کرد که می‌توانست آن را برای واردات ماشین‌آلات و تجهیزات سرمایه‌ای مورد استفاده قرار دهند.^۲

سیاست تجارت خارجی (۲۰۲۰-۲۰۱۵)

سیاست تجارت خارجی (۲۰۲۰-۲۰۱۵) بر پایه فلسفه‌ای ساده و درعین حال قدرتمند استوار بود: تبدیل هند از صادرکننده‌ای سنتی از مواد خام و کالاهای کم‌ارزش به قدرتی صنعتی که محصولات باارزش و فناوری-محور صادر می‌کند. این هدف به‌طور کامل با ابتکار «ساخت هند» نخست‌وزیر نارندرا مودی همسو بود که قصد داشت هند را به قطب تولید جهانی تبدیل کند. این سیاست به‌درستی تشخیص داده بود که هند برای رقابت مؤثر در بازارهای جهانی باید در زنجیره ارزش صعود کند؛ به‌جای صادرات پنبه خام، هند باید منسوجات تمام‌شده صادر کند؛ به‌جای ارسال سنگ‌آهن، تمرکز باید بر صادرات ماشین‌آلات و تجهیزات پیشرفته باشد. این گذار به سمت ایجاد ارزش افزوده، برای ایجاد مشاغل بیشتر، کسب درآمدهای بالاتر و ساختن اقتصادی صادراتی و پایدار، امری حیاتی محسوب می‌شد.

سیاست تجارت خارجی هند (۲۰۲۰-۲۰۱۵) در مقام بیانیه‌ای راهبردی، دو هدف کلان کمی را با دگرگونی‌سازی جایگاه این کشور در نظم تجارت بین‌الملل پیوند زد. هدف نخست، دوبرابری ارزش صادرات کالا و خدمات از ۴۶۵ میلیارد دلار به ۹۰۰ میلیارد دلار تا افق سال ۲۰۲۰ بود که نرخ رشد تجاری بی‌سابقه‌ای را طلب می‌کرد. در بُعد ساختاری، این سند افزایش سهم هند از سهمگاه جهانی صادرات را از کف ۱.۷ درصد به ۳.۵ درصد هدفگذاری نمود. این گذار—به ظاهر جزئی—واقع‌بینانه عزم هند برای ارتقای جایگاه از حاشیه به متن اقتصاد جهانی بود، همان‌گونه که کشوری از

1- Export Promotion Capital Goods (EPCG) Scheme

2-INDIA'S FOREIGN TRADE POLICY: AN ANALYSIS OF FIVE-YEAR INTEGRATED TRADE POLICIES, <http://ijmsrr.com/downloads/0301202211.pdf>

سهمی ناچیز در سفره تجارت جهانی به بازیگری با سهمی متناسب با وزن جمعیتی و اقتصادی خود تبدیل گردد. این اهداف در چارچوب نظری «رشد صادرات—محور توسعه» و با اتکا به مزیت‌های پویای مقیاس قابل تحلیل است. هدف دوبرابری صادرات—که مستلزم نرخ رشد مرکب سالانه حدود ۱۵ درصد بود—نه تنها بر افزایش کمی مبادلات، که بر تحول در سبد کالاهای صادراتی و ادغام در زنجیره‌های ارزش جهانی دلالت داشت. هم‌زمان، هدف افزایش سهم از تجارت جهانی، هند را در مسیر تبدیل شدن به یک «قدرت تجاری نوظهور» قرار می‌داد. این امر مستلزم رقابت‌پذیری فراتر از قیمت، از طریق ارتقای کیفیت، استانداردسازی و توسعه برندهای هندی در بازارهای جهانی بود. چنین تحولی، در صورت محقق شدن، هند را از وضعیت اقتصاد پیرامونی به یکی از قطب‌های چندقطبی نظام تجارت بین‌الملل ارتقا می‌داد. سیاست تجاری خارجی (۲۰۱۵-۲۰۲۰) هند توجه ویژه‌ای به مناطق ویژه اقتصادی (SEZ) داشت و آنها را به عنوان محرک‌های حیاتی رشد صادرات به رسمیت شناخت. مناطق ویژه اقتصادی پیش از این در کشورهایمانند چین موفقیت خود را ثابت کرده بودند و هند می‌خواست از این مدل به طور مؤثرتری استفاده کند.^۱

بطور کلی، با بررسی این سه دوره سیاست تجارت خارجی هند از سال ۲۰۰۴ تا ۲۰۲۰، می‌توان نتیجه گرفت که پس از اصلاحات سیاست تجاری، کالاهای صادراتی سنتی کاربر به کالاهای صادراتی غیرمتداول سرمایه‌بر جایگزین شده‌اند. ترکیب وارداتی هند در طول این سه دوره سیاست تجاری نسبتاً بدون تغییر باقی مانده است.

در هر حال، برخی طرح‌های ترویج صادرات در چارچوب «سیاست تجارت خارجی ۲۰۲۰-۲۰۱۵» با چالش‌های حقوقی در سازمان تجارت جهانی مواجه شد که همین امر زمینه‌ساز تحول سیاستی بعدی گردید. در مارس ۲۰۱۸، ایالات متحده شکایتی را به سازمان تجارت جهانی ارائه کرد و یارانه‌های مختلف ارتقای صادرات تحت سیاست تجارت خارجی (۲۰۱۵-۲۰۲۰) از جمله طرح منطقه ویژه اقتصادی را به چالش کشید. هیئت سازمان تجارت جهانی حکم داد که این طرح‌ها با توافقنامه انجمن مدیریت زنجیره تأمین (ASCM) مغایرت دارند. اما هند به این حکم اعتراض کرد.

1- <https://bcom.institute/indian-economy/indias-foreign-trade-policy-2015-2020/>

هند در راستای پایبندی به الزامات سازمان تجارت جهانی (WTO)، مشوق‌های مستقیم صادرات را به تدریج حذف کرد و یک مکانیسم صادرات معاف از مالیات را اتخاذ کرد. با این حال، اختلافات بر سر طرح‌های ارتقای صادرات، به ویژه تحت سیاست تجارت خارجی ۲۰۱۵ (-۲۰۲۰)، منجر به چالش‌های مداوم با سازمان تجارت جهانی و گذار سیاست به سمت معافیت مالیاتی در «سیاست تجارت خارجی ۲۰۲۳» شد.

بنابراین، در ۳۱ مارس ۲۰۲۳، وزارت بازرگانی و صنعت، سیاست تجارت خارجی ۲۰۲۳ را (FTP ۲۰۲۳) اعلام کرد. سیاست تجارت خارجی ۲۰۲۳ با هدف مهندسی مجدد فرآیند و اتوماسیون، انجام تجارت برای صادرکنندگان را تسهیل می‌کند. همچنین بر حوزه‌های نوظهور مانند اقلام فناوری پیشرفته دو منظوره تحت صادرات مواد شیمیایی ویژه، ارگانیک‌ها، تجهیزات و فناوری‌ها (SCOMET)^۱، تسهیل صادرات تجارت الکترونیک و همکاری با ایالت‌ها و مناطق برای ارتقاء صادرات تمرکز دارد.^۲

در «سیاست تجارت خارجی ۲۰۲۳» هند با الهام از آموخته‌های گذشته، راهبرد جدیدی مبتنی بر نظام معافیت مالیاتی و مشوق‌های غیرمغایر با قواعد بین‌المللی در پیش گرفته است. این تحول نشان‌دهنده بلوغ تدریجی هند در همسوسازی سیاست‌های تجاری با استانداردهای جهانی و الزامات توسعه پایدار است.^۳

سیاست تجارت خارجی جدید از سیاست‌های ثابت مدت‌دار به یک چارچوب انعطاف‌پذیر و دائماً به‌روز شده تغییر یافته است. این امر به هند اجازه می‌دهد تا به سرعت به تغییرات تجارت جهانی پاسخ داده و اولویت‌های داخلی نوظهور را مورد توجه قرار دهد و رقابت‌پذیری صادراتی بلندمدت را افزایش دهد. اصلاحات جدید سیاست بر مشاوره سریع‌تر و فراگیرتر ذینفعان تأکید دارد تا اطمینان حاصل شود که سیاست تجاری همچنان پاسخگوی نیازهای صنعت و روندهای جهانی در

1- Export of Special Chemicals, Organisms, Materials, Equipment and Technologies

2- <https://www.ibef.org/economy/trade-and-external-sector>

3- <https://www.centaxonline.com/blog/evolution-of-indias-foreign-trade-policy-wto-compliance-key-reforms>

حال تحول است. موسسه تجارت خارجی هند پیشرفت قابل توجهی در چارچوب رتبه‌بندی ملی مؤسسات (NIRF) داشته و با ۱۲ رتبه ارتقا از رتبه ۲۷ در سال ۲۰۲۳ به رتبه ۱۵ در سال ۲۰۲۴ رسیده است.

در راستای سیاست تجارت جدید آقای پیوش گوپال، وزیر تجارت و صنعت اتحادیه، در نشست وزرای تجارت GV در ایتالیا با هم‌تایان اتحادیه اروپا و بریتانیا گفتگو کرد که بر تقویت روابط اقتصادی و توافق‌نامه‌های تجارت آزاد تمرکز داشت. هدف از این گفتگوها تقویت روابط تجاری جهانی و همکاری اقتصادی هند بود و نشان‌دهنده تعهد هند به افزایش مشارکت‌های اقتصادی بین‌المللی بود. در ۹ اکتبر ۲۰۲۳، آقای پیوش گوپال، وزیر تجارت و صنعت اتحادیه، از ابتکار قابل توجهی برای صدور خودکار گواهی‌های «دارنده وضعیت» مبتنی بر سیستم، تحت سیاست تجارت خارجی ۲۰۲۳ رونمایی کرد. در نتیجه، صادرکنندگان ملزم به درخواست گواهی وضعیت به دفتر اداره کل تجارت خارجی (DGFT) نخواهند بود و شناسایی صادرات توسط سیستم فناوری اطلاعات بر اساس داده‌های الکترونیکی صادرات کالا و سایر پارامترهای ریسک موجود در اداره کل اطلاعات و آمار تجاری ارائه خواهد شد. این امر بار انطباق را کاهش می‌دهد، سهولت انجام تجارت را ارتقا می‌دهد و نیاز به همکاری در دولت را به رسمیت می‌شناسد. بر اساس سیاست تجارت جدید، طرح عفو یک‌باره برای صادرکنندگان معرفی می‌شود تا مجوزهای قدیمی در حال تعلیق را ببندند و از نو شروع کنند. این طرح، شناسایی شهرهای جدید را از طریق «طرح شهرهای تعالی صادرات» و صادرکنندگان را از طریق «طرح دارنده وضعیت» تشویق می‌کند. سیاست تجارت خارجی هند در سال ۲۰۲۳، با ساده‌سازی سازوکارهایی همچون «طرح مجوز صادرات پیشرفته»، «برنامه کالاهای سرمایه‌ای با هدف توسعه صادرات» و روان‌سازی فرآیندهای تجاری، به تسهیل و تقویت صادرات کمک می‌کند.^۱

بنابراین درک این سیاست تجارت خارجی جدید به درک بهتر دیپلماسی اقتصادی نوین هند کمک فراوانی می‌کند.

ماهیت سیاست جدید تجارت خارجی ۲۰۲۳

رویکرد جدید که در سال ۲۰۲۳ معرفی شد، بر پایه اصول زیر استوار است:

- **انعطاف‌پذیری و پاسخگویی**
امکان بازنگری دوره‌ای بر اساس بازخوردهای بخش خصوصی
- **تغییر پارادایم حمایتی**
جایگزینی تدریجی مشوق‌های مستقیم با مکانیسم‌های معافیت مالیاتی
- **تسهیل فرآیندها از طریق فناوری**
بهره‌گیری از راهکارهای دیجیتال و تقویت همکاری بین نهادهای مختلف
- **تمرکز بر حوزه‌های نوظهور**
توجه ویژه به صادرات مبتنی بر تجارت الکترونیک و بازنگری در مقررات حوزه تجهیزات و فناوری‌ها (SCOMET)

این تحولات بیانگر گذار هند از رویکردی تدافعی به استراتژی فعال و آینده‌نگر در عرصه تجارت بین‌الملل است که در نهایت به تثبیت موقعیت این کشور به عنوان یکی از قطب‌های اصلی تولید و صادرات در معماری جدید اقتصاد جهانی منجر خواهد شد.^۱

تلاش‌های عقلانی‌سازی تعرفه‌ها برای تقویت تولید

دولت هند با هدف تقویت تولید داخلی و کاهش هزینه‌های نهاده برای صنایع، اصلاحات گسترده‌ای را از طریق «لایحه مالیاتی ۲۰۲۵» به اجرا گذاشته است. این طرح که با هدف کلی بهبود فضای کسب‌وکار و تسهیل مبادلات تجاری انجام شده، موفق شد بیش از هفت نرخ تعرفه گمرکی را حذف کند. از جمله اقدامات کلیدی، معافیت عوارض گمرکی بر ۳۵ قلم کالای مورد استفاده در تولید وسایل الکتریکی و ۲۸ قلم کالا برای تولید گوشی همراه بود که مستقیماً به منظور افزایش رقابت‌پذیری دو بخش پررشد فناوری صورت گرفت.

به عنوان گامی اولیه برای کاهش گسترده‌تر تعرفه‌ها، دولت عوارض واردات موتورسیکلت‌های لوکس در انواع واحدهای کاملاً مونتاژ شده (CBU)^۱، واحدهای نیمه مونتاژ شده (SKD)^۲ را بین ۵ تا ۱۰ درصد کاهش داد. علاوه بر این، با حذف هفت نرخ عوارض گمرکی منسوخ، ساختار تعرفه‌ها ساده‌تر شد تا رعایت مقررات و انجام فرآیندهای گمرکی برای تجار آسان‌تر گردد.

اقدام برجسته دیگر، دیجیتالی کردن فرایندهای تجاری از طریق راه‌اندازی «شبکه تجارت هند» (Bharat Trade Net – BTN) به عنوان یک پلتفرم دیجیتال یکپارچه برای تسهیل فرآیند تجاری صادرکنندگان و واردکنندگان است. این پلتفرم که اسناد الکترونیکی، تأمین مالی تجارت و ترخیص کالا را ادغام می‌کند، تراکنش‌های فرامرزی را سریع‌تر و شفاف‌تر خواهد کرد و انتظار می‌رود تا سال ۲۰۲۷ به دیجیتالی‌سازی کامل فرآیندهای تجاری منجر شود.^۳

در واقع، مزایای مهم این پلتفرم، افزایش شفافیت از طریق دسترسی یکسان تمام ذینفعان به اطلاعات، بهبود دسترسی به منابع مالی و پشتیبانی بنگاه‌های کوچک و متوسط و ساده‌سازی فرآیندهای تجاری برای این بنگاه‌ها است تا بتوانند آسان‌تر در تجارت جهانی مشارکت کنند. شبکه تجارت بهارات (Bharat Trade Net) به عنوان یک زیرساخت دیجیتال عمومی یکپارچه طراحی شده که تمامی اجزای ضروری برای تجارت بین‌الملل را در یک سامانه متمرکز گرد هم می‌آورد. این پلتفرم بر دو حوزه اصلی متمرکز است: «اسناد تجاری» که مدیریت متمرکز تمام اسناد مرتبط با تجارت را ممکن ساخته و نیاز به تکرار مستندات کاغذی و خطاها را کاهش می‌دهد و «راهکارهای مالی» که دسترسی به خدمات مالی یکپارچه را برای تأمین منابع مالی و مدیریت تراکنش‌ها فراهم می‌کند. شبکه تجارت بهارات (BTN) گامی مهم در مسیر مدرنیزه کردن رویکرد هند به تجارت بین‌الملل محسوب می‌شود و با بهره‌گیری از فناوری دیجیتال، تجارت جهانی را برای بنگاه‌های هندی در همه اندازه‌ها قابل دسترسی‌تر و کارآمدتر می‌سازد. انتظار می‌رود این پلتفرم با تحول در چشم‌انداز تجاری، رشد

1- Completely Built Units

2- Semi Knocked Down

3-<https://www.investindia.gov.in/team-india-blogs/indias-trade-policies-how-country-positioning-itself-global-investment>

اقتصادی را تقویت کرده و هند را به عنوان بازیگری قدرتمند در بازار جهانی تثبیت کند.^۱

در کنار این تحولات، صادرات خدمات هند در سال ۲۰۲۴ با عبور از مرز ۳۲۰ میلیارد دلار، عملکرد درخشانی داشت که عمدتاً توسط بخش‌های فناوری اطلاعات، مدیریت فرآیندهای کسب‌وکار، خدمات مشاوره‌ای و مالی، گردشگری، آموزش و برون‌سپاری تحقیق و توسعه هدایت شد. این موفقیت، موقعیت هند را به عنوان یک رهبر جهانی در ارائه خدمات دیجیتال تقویت کرده و سهم قابل توجهی در مازاد حساب جاری این کشور داشته است.^۲

چالش‌ها یا فرصت‌ها؟

هند در مسیر تبدیل شدن به یک قدرت اقتصادی جهانی، با چالش‌های متعددی از جمله اختلال در زنجیره تأمین جهانی، تغییرات آب‌وهوایی و فشار برای پایدارسازی، شکاف دیجیتالی به‌ویژه در بنگاه‌های کوچک و متوسط و سیاست‌های حمایت‌گرایانه روبرو است. با این حال، این کشور از فرصت‌های بی‌نظیری نیز برخوردار است که مشارکت در پیمان‌های تجاری منطقه‌ای، برنامه «آتمانیربهار بهارات» برای تقویت تولید داخلی، رشد اقتصاد دیجیتال و تجارت الکترونیک، توسعه تولید سبز و بهره‌گیری از سرمایه انسانی جوان را شامل می‌شود. کلید موفقیت هند در مدیریت این چالش‌ها و استفاده از فرصت‌ها، در اجرای یک راهبرد چندوجهی نهفته است که شامل تقویت دیپلماسی تجاری، ارتقای زیرساخت‌های لجستیکی و دیجیتالی، ترویج رشد پایدار و مهار قدرت بخش خدمات پیشرفته این کشور می‌باشد. در واقع رویکرد محافظه‌کارانه تاریخی هند در تجارت بین‌الملل - با بهره‌گیری از امتیازات ویژه در سازمان تجارت جهانی و اولویت دادن به صنایع داخلی - در حال تعدیل است.^۳

از سوی دیگر در صحنه بین‌المللی کنونی، مرزهای سنتی بین دیپلماسی، امنیت ملی و اقتصاد در حال محو شدن است. این همگرایی عمیق، چالشی چندبعدی را برای کشورها ایجاد کرده است: از یک سو، ادامه همکاری‌های دوجانبه سنتی با هزینه‌های ژئوپلیتیک فزاینده‌ای همراه است و از

1-<https://stargroup.in/understanding-bharat-trade-net-btn-simplifying-indias-international-trade-blog-details-31.html>

2-<https://www.investindia.gov.in/team-india-blogs/indias-trade-policies-how-country-positioning-itself-global-investment>

3- <https://ecipe.org/blog/redefining-indias-trade-policy/>

سوی دیگر، پیوستن به اتحادهای تجاری نوظهور مستلزم بازتعریف روابط استراتژیک است. این گذار ناگزیر، دولت‌ها را بر سر یک دو راهی سرنوشت‌ساز قرار داده است. انتخاب میان حفظ رویکردهای متعارف که ممکن است به انزوا و از دست دادن فرصت‌ها بینجامد، یا پذیرش مدل‌های جدید همکاری اقتصادی که اگرچه با عدم قطعیت همراه است، اما زمینه‌ساز تحقق منافع ملی در نظم در حال ظهور جهانی خواهد بود.

امروزه هند نیز با چالش‌های عمیقی مواجه است؛ از تهدیدهای تعرفه‌ای دونالد ترامپ مبنی بر افزایش تعرفه‌های آمریکا بر کالاهای هندی از ۲۵ درصد به ۵۰ درصد، تا پیچیدگی روزافزون زنجیره‌های تأمین. هند با اقتصادی به ارزش ۳.۵۷ تریلیون دلار و رشد ۸.۲ درصدی در سال ۲۰۲۳، در آستانه یک تصمیم سرنوشت‌ساز قرار دارد. در واقع این مانع دیگر به در هم تنیدگی ژئوپلیتیک، سیاست خارجی مرتبط است که اثرات موج‌داری ایجاد کرده‌اند که زنجیره‌های تأمین جهانی را پیچیده و روابط تجاری موجود را تحت فشار قرار می‌دهند. کشورها به طور فزاینده‌ای خود را در دوراهی می‌بینند: عقب‌نشینی از تجارت بین‌المللی - که با برخی کشورها به پیگیری پرهزینه‌ای تبدیل شده - یا ورود به اتحادهای تجاری جدید و تعمیق یکپارچگی منطقه‌ای. این انتخاب برای هند حتی حیاتی‌تر شده است، چرا که این کشور جدیدترین کشوری است که در خط آتش تعرفه‌ای آمریکا قرار گرفته است. پس از تلاش‌های ناموفق آمریکا برای منصرف کردن هند از خرید نفت روسیه و تضمین یک معامله تجاری، ترامپ تهدید کرد که تعرفه‌های آمریکا بر هند را از ۲۵ درصد به ۵۰ درصد دو برابر کند که هند را به یکی از پرمالیات‌ترین شرکای تجاری آمریکا در کنار برزیل تبدیل خواهد کرد.^۱

مزیت‌های پنهان ساختاری هند

اگرچه سهم تجارت از تولید ناخالص داخلی هند تنها ۳۱ درصد است (در مقایسه با مکزیک ۶۷ درصد و اندونزی ۳۵ درصد) و این کشور با رتبه دوازدهمین صادرکننده کالا در سال ۲۰۲۳ فاصله زیادی با قدرت‌های برتر دارد، اما دارای دو مزیت ساختاری کلیدی است:

- تخصص در خدمات باارزش: بخش خدمات ۵۵ درصد از اقتصاد هند را تشکیل می‌دهد و صادرات

1- <https://ecipec.org/blog/redefining-indias-trade-policy/>

- خدمات در حوزه‌هایی مانند فناوری اطلاعات، خدمات مالی و خدمات رایانه‌ای سهم غالب دارد.
- گذار به کالاهای باارزش: سهم صادرات صنایع شیمیایی، ماشین‌آلات و الکترونیک به سرعت در حال افزایش است، در حالی که سهم منسوجات کاهش یافته است.

تحول دیپلماسی اقتصادی هند: از سازمان تجارت جهانی تا اتحادیه‌های منطقه‌ای

دیپلماسی اقتصادی هند در بستر نهادهای چندجانبه و منطقه‌ای به شرح زیر عمل می‌کند: در سازمان تجارت جهانی (WTO) که از زمان استقلال هند در سال ۱۹۴۷ فضای اصلی دیپلماسی اقتصادی چندجانبه این کشور بوده، مسائلی مانند موانع تجاری دور دوحه، یارانه‌های کشاورزی، تسهیل تجارت و مذاکرات تجارت الکترونیک محور تعاملات - و گاهی اوقات تنش‌ها - بوده است. رویکرد هند در این مذاکرات منعکس‌کننده رقابت داخلی بخش‌های مختلف، به ویژه کشاورزی در مقابل خدمات، برای کسب اولویت در دیپلماسی اقتصادی است که مستلزم بازنگری مداوم در بده‌بستان‌های ظریف می‌باشد. در سطح منطقه‌ای، اگرچه انجمن همکاری منطقه‌ای جنوب آسیا (SAARC) حیاط خلوت استراتژیک هند محسوب می‌شود، اما به دلیل تنش بین هند و پاکستان، هند همکاری‌های منطقه‌ای خود را به سمت شرق و از طریق طرح خلیج بنگال (BIMSTEC) سوق داده است. انجمن آسه آن (ASEAN) نیز برای سیاست‌های «نگاه به شرق» و «اقدام در شرق» هند حیاتی بوده و هند در پی ایجاد سبد تجاری متنوعی با این منطقه در حوزه‌هایی مانند نساجی، ماشین‌آلات و خدمات فناوری اطلاعات است. گروه بریکس نیز به عنوان بستری برای تنوع بخشیدن به مشارکت‌های اقتصادی هند عمل می‌کند و پس از جنگ اوکراین از اهمیت ژئوپلیتیک بیشتری برخوردار شده است؛ این گروه از اولویت‌های کلیدی هند از جمله تغییر در حاکمیت اقتصادی جهانی حمایت می‌کند و اولین تغییر عمده در صادرات هند پس از بحران مالی ۲۰۰۸ به سمت کشورهای بریکس بود. منطقه تجارت آزاد قاره آفریقا (AfCFTA) نیز به عنوان یکی دیگر از شرکای مهم در چارچوب دیپلماسی اقتصادی جنوب-جنوب هند مطرح است.

روابط هند و اتحادیه اروپا

روابط با اتحادیه اروپا به دلیل اهمیت این اتحادیه برای اقتصاد هند، بسیار مهم است؛ اگرچه تنش‌هایی در بخش‌های کشاورزی و خدمات وجود دارد که در آن‌ها هر دو طرف مواضع پیچیده‌ای دارند. اختلاف در مسائل مالکیت فکری نیز یکی از چالش‌هاست. به عنوان مثال، اتحادیه اروپا به عنوان مدافع قوی حقوق مالکیت فکری، در سازمان تجارت جهانی با پیشنهاد هند و آفریقای جنوبی برای تعلیق موقت حق ثبت اختراع واکسن‌های کووید-۱۹ (در سال‌های ۲۰۲۰-۲۰۲۲) مخالفت کرد. اخیراً بنظر می‌رسد توافقنامه تجارت آزاد بریتانیا و هند که در ۶ می ۲۰۲۵ امضا شد، ضرورت انعقاد توافقنامه‌ای مشابه بین اتحادیه اروپا و هند را بیش از پیش نمایان ساخته است. بدون اقدام سریع، اتحادیه اروپا خطر از دست دادن نفوذ اقتصادی و استراتژیک خود در کشوری را متحمل می‌شود که پیش‌بینی می‌شود تا سال ۲۰۳۰ به سومین اقتصاد بزرگ جهان تبدیل شود. اتحادیه اروپا هم اکنون دومین شریک تجاری هند است با حجم مبادلات کالا در سال ۲۰۲۴ معادل ۱۲۰ میلیارد یورو و تجارت خدمات در سال ۲۰۲۳ بالغ بر ۵۹.۷ میلیارد یورو. توافقنامه بریتانیا با هند که تعرفه‌های ۹۰ درصد از صادرات بریتانیا را ظرف ۱۰ سال حذف می‌کند، شرکت‌های اتحادیه اروپا را در موقعیت رقابتی نامساعدی قرار خواهد داد. در حالی که صادرات صنعتی اتحادیه اروپا با تعرفه‌های ۷ تا ۱۰ درصدی مواجه است، این توافقنامه تعرفه ماشین‌آلات را به صفر رسانده و برای خودروهای لوکس سهمیه ترجیحی ۱۰ درصدی قائل می‌شود. این امر شرکت‌های اتحادیه اروپا را در بخش‌های کلیدی مانند دستگاه‌های پزشکی و باتری خودروهای الکتریکی در معرض از دست دادن سهم بازار قرار می‌دهد.^۱

در حوزه دیجیتال، توافقنامه بریتانیا قوانین پیش‌بینی شده و روشنی را در به رسمیت شناختن قراردادهای الکترونیکی و محدود کردن محلی‌سازی داده وضع کرده، در حالی که اتحادیه اروپا هنوز در مورد انطباق قوانین حفاظت داده هند با مقررات عمومی حفاظت از داده‌ها (GDPR) خود در حال بحث است. این عدم قطعیت، دسترسی شرکت‌های اروپایی به بازار پررشد دیجیتال هند را تهدید

1- <https://eastasiaforum.org/2025/07/24/racing-against-time-for-an-eu-india-trade-deal/>

می‌کند. فراتر از ابعاد اقتصادی، عدم حضور اتحادیه اروپا در یک توافقنامه تجاری با هند، استراتژی این اتحادیه در منطقه هند و اقیانوسیه را تضعیف می‌کند. همانطور که اورزولا فون در لاین، رئیس کمیسیون اروپا در فوریه ۲۰۲۵ تأکید کرد، همکاری دو طرف می‌تواند منافع مشترک آنان را در برابر چالش‌های ژئوپلیتیک تأمین نماید.^۱

بنابراین، با توجه به موقعیت هند به عنوان پنجمین اقتصاد بزرگ جهان در سال ۲۰۲۴^۲ و چهارمین اقتصاد در سال ۲۰۲۵^۳ و رشد سریع اقتصادی آن که میانگین سالانه ۶.۲ درصد از ۱۹۹۲ تا ۲۰۲۳ بوده است، امضای توافقنامه تجارت آزاد بین اتحادیه اروپا و هند که مذاکرات آن از سال ۲۰۰۷ آغاز شده و در سال ۲۰۲۱ احیا شده است، از اهمیت راهبردی برخوردار است. این توافقنامه که هدف دستیابی به آن تا پایان ۲۰۲۵ تعیین شده، می‌تواند روابط اقتصادی دو طرف را تقویت کرده و موقعیت اتحادیه اروپا را در رقابت با شرکایی مانند بریتانیا حفظ نماید. موفقیت این مذاکرات مستلزم حل چالش‌های کلیدی از جمله کاهش تعرفه‌های مرزی هند (با میانگین ۱۷ درصد)، کاهش موانع غیرتعرفه‌ای نظیر استانداردهای اجباری (QCOs)، تضمین دسترسی به بازار خدمات و تجارت دیجیتال و همچنین یافتن راه‌حل برای مسئله ترجیحات «ساخت هند» در خریدهای دولتی است. دستیابی به این توافق نه تنها منافع اقتصادی قابل توجهی برای دو طرف به همراه خواهد داشت، بلکه جایگاه استراتژیک اتحادیه اروپا در منطقه هند و اقیانوسیه را نیز تحکیم خواهد بخشید.^۲

هند و روسیه

روسیه و هند از گذشته شرکای دیرین و آزموده‌ای بوده‌اند. روابط فزاینده هند و روسیه تأثیراتی بر سیاست خارجی هند داشته است. از زمان امضای «بیانیه مشارکت راهبردی هند و روسیه» در اکتبر سال ۲۰۰۰، این روابط حالتی کیفی‌تر و جدید به خود گرفته و سطوح همکاری در تقریباً تمامی حوزه‌ها ارتقا یافته است. حجم کل تجارت دوجانبه بین هند و روسیه در سال مالی ۲۰۲۵ بالغ بر ۶۸.۷۲ میلیارد دلار آمریکا بوده که صادرات هند ۴.۸۸ میلیارد دلار و واردات از روسیه ۶۳.۸۴ میلیارد

1- <https://eastasiaforum.org/2025/07/24/racing-against-time-for-an-eu-india-trade-deal/>

2- <https://www.bruegel.org/policy-brief/time-right-make-european-union-india-trade-deal-happen>

دلار را شامل می‌شود.

صادرات عمده هند به روسیه شامل کالاهای مهندسی (۱.۲۶ میلیارد دلار)، کالاهای الکترونیکی (۸۶۲.۴۸ میلیون دلار) و داروهای فرموله‌شده (۵۷۷.۲۲ میلیون دلار) است. در مقابل، واردات عمده هند از روسیه را نفت خام (۵۶.۸ میلیارد دلار)، کودهای شیمیایی (۱.۸۴ میلیارد دلار) و چربی‌ها و روغن‌های حیوانی یا نباتی (۲.۳۹ میلیارد دلار) تشکیل می‌دهد.

در تحولات اخیر، دو کشور بر تقویت پیوندهای دفاعی تأکید کرده و نوسازی ناوگان جنگنده سوخو-۳۰ام‌کای هند را در اولویت قرار داده‌اند. همچنین پیش‌بینی شده بود که پالایشگاه‌های هند در ژوئن ۲۰۲۵، ۲ تا ۲.۲ میلیون بشکه در روز نفت خام از روسیه خریداری کنند که به اوج دو ساله رسیده است. دو کشور در زمینه‌های مختلفی از جمله تجارت، آب‌وهوا و تحقیقات همکاری می‌کنند و هدف افزایش سرمایه‌گذاری دوجانبه تا ۵۰ میلیارد دلار و تجارت تا ۳۰ میلیارد دلار را دنبال می‌کنند. این دو کشور علاوه بر همکاری‌های دوجانبه، در سازمان‌های چندجانبه مختلف از جمله بریکس، RIC و G۲۰ همکاری مستمر دارند.^۱

هند و چین

روابط اقتصادی و تجاری هند و چین به عنوان دو قدرت بزرگ آسیایی، با سابقه برقراری روابط دیپلماتیک از اول آوریل ۱۹۵۰ و امضای موافقتنامه مالیات مضاعف در ۱۸ ژوئیه ۱۹۹۴، در حال توسعه سریع است. طبق آخرین آمار در دسترس از سوی هند تا نوامبر ۲۰۲۵، تجارت دوجانبه این دو کشور در سال مالی ۲۰۲۵ به ۱۲۷.۷۱ میلیارد دلار آمریکا رسید که نسبت به سال مالی ۲۰۲۴ (۱۱۸.۴۰ میلیارد دلار) رشد داشته است. در این سال، چین پنجمین مقصد صادراتی هند با سهم ۳.۲۹٪ از کل صادرات بود و از نظر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (FDI) نیز با جذب تجمعی ۲.۵ میلیارد دلار از آوریل ۲۰۰۰ تا مارس ۲۰۲۵، در رتبه بیست و سوم قرار گرفت. صادرات هند به چین در سال مالی ۲۰۲۵ به ۱۶.۶۵ میلیارد دلار رسید که شامل ۳,۸۸۶ قلم کالا از جمله سنگ‌های معدنی و سرباره (۱.۹۴ میلیارد دلار)، سوخت‌های معدنی (۱.۲۷ میلیارد دلار)، مواد شیمیایی آلی (۱.۲۶

1 - <https://www.ibef.org/indian-exports/india-russia-trade>

میلیارد دلار)، ماشین‌آلات (۱.۱۶ میلیارد دلار) و محصولات آبرزی (۱.۰۹ میلیارد دلار) بود. در مقابل، واردات هند از چین با ۷,۱۶۶ قلم کالا به ۱۱۳.۴۵ میلیارد دلار در سال مالی ۲۰۲۵ رسید که عمدتاً شامل ماشین‌آلات الکتریکی (۳۸.۰۲ میلیارد دلار)، رآکتورهای هسته‌ای (۲۵.۹۲ میلیارد دلار)، مواد شیمیایی آلی (۱۱.۴۷ میلیارد دلار)، محصولات پلاستیکی (۶.۳۳ میلیارد دلار) و تجهیزات اپتیکی (۲.۵۶ میلیارد دلار) می‌شد.

از تحولات اخیر می‌توان به دیدار وزیران خارجه دو کشور در ۲۷ ژانویه ۲۰۲۵ برای عادی‌سازی روابط، راه‌اندازی خط کشتیرانی مستقیم چین-کلکته در ژوئیه ۲۰۲۴، تصویب ۳۳ پروژه با سرمایه‌گذاری ۸.۷۵ میلیارد دلار تا سپتامبر ۲۰۲۲، و افتتاح دفتر منطقه‌ای بانک توسعه جدید در هند با ۱۹ پروژه به ارزش ۶.۹۲ میلیارد دلار اشاره کرد. همچنین، تجارت دوجانبه در دهه گذشته چهار برابر شده و برای چهارمین سال متوالی از مرز ۱۰۰ میلیارد دلار گذشت. با وجود این روابط گسترده، هند در پی ایجاد توازن تجاری از طریق رفع موانع غیرتعرفه‌ای است. بیش از ۱۰۰ شرکت چینی در هند فعالند و شرکت‌های هندی نیز در چین حضور دارند. این همکاری‌های فزاینده، دو کشور را به بازیگران کلیدی در صحنه اقتصاد جهانی تبدیل کرده است.^۱

ابزارهای دیپلماسی اقتصادی هند در عصر دیجیتال شدن

در عصر تحول دیجیتال، دیپلماسی اقتصادی هند با بهره‌گیری از سه ابزار نوین و مؤثر، جایگاهی ممتاز در صحنه جهانی یافته است. (۱)، دیپلماسی مردم‌محور که از طریق شبکه عظیم ۳۲ میلیونی شهروندان هندی در خارج از کشور، کانالی مؤثر برای انتقال سرمایه، فناوری و تخصص ایجاد کرده است؛ این شبکه نه تنها منبع عظیمی برای سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی محسوب می‌شود، بلکه پل ارتباطی حیاتی برای گسترش همکاری‌های علمی، فناوری و آموزشی بوده است. (۲)، اقتصاد فرهنگی که در قالب صنعت سینمای بالیوود با تولید سالانه بیش از ۲۰۰۰ فیلم و دستیابی به بازار ۲ میلیارد بیننده در سطح جهان، به ابزار قدرتمند نفوذ فرهنگی تبدیل شده است؛ در کنار آن، صنعت غذا با حضور بیش از ۱۵۰ هزار رستوران هندی در ۱۵۰ کشور، نه تنها گردش مالی ده‌ها میلیارد دلاری ایجاد کرده، بلکه ذائقه

جهانی را متحول ساخته است. ۳)، دیپلماسی سلامت که مبتنی بر یوگا و طب آیورودا است؛ یوگا که با ابتکار هند در سازمان ملل به عنوان روز جهانی یوگا به رسمیت شناخته شده، اکنون توسط بیش از ۳۰۰ میلیون نفر در ۱۹۲ کشور جهان تمرین می‌شود و این صنعت همراه با طب آیورودا که بازار ۱۰۰ میلیارد دلاری جهانی دارد، نه تنها درآمدزایی قابل توجهی ایجاد کرده، بلکه تصویر هند را به عنوان مهد تمدن سلامتی و معنویت در اذهان جهانیان تثبیت نموده است. این سه محور با ایجاد «قدرت نرم هوشمند»، دیپلماسی اقتصادی هند را از حالت سنتی به مدلی جامع و اثرگذار تبدیل کرده که همزمان بر ابعاد اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی تأکید داشته و نقش این کشور را به عنوان بازیگری کلیدی در عرصه روابط بین‌الملل تقویت می‌نماید.^۱

جهد تجاری هند: از توافقات آزاد تجاری تا دیپلماسی اقتصادی فعال

تاریخ	اقدام / ابتکار	کشور / نهاد مرتبط	شرح مختصر و دستاورد
ژانویه ۲۰۲۴	ایجاد کمیته مشترک اقتصادی و تجاری (JETCO)	جمهوری دومینیک	تقویت روابط دوجانبه و گشایش دروازه به بازارهای آمریکای لاتین و کارائیب.
ژانویه ۲۰۲۴	راه‌اندازی «پلتفرم الکترونیک اتصال تجاری»	داخلی	تسهیل ارتباط صادرکنندگان هندی با ذی‌نفعان بین‌المللی.
ژانویه ۲۰۲۴	هدف‌گذاری افزایش تجارت به ۱۰۰ میلیارد دلار	امارات	تأکید بر همکاری در حوزه‌های فضایی، امنیت، آموزش و آب‌وهوا.
دسامبر ۲۰۲۳	مذاکره برای موافقتنامه جامع مشارکت اقتصادی (CEPA)	عمان	ابراز رضایت از سرعت مذاکرات برای امضای این توافقنامه.
نوامبر ۲۰۲۳	همکاری با پلتفرم‌های تجارت الکترونیک	داخلی	توانمندسازی بنگاه‌های کوچک و متوسط (MSME) از طریق همکاری با شرکت‌هایی مانند آمازون.
اکتبر ۲۰۲۳	ساده‌سازی صدور گواهی وضعیت صادرات	داخلی	صدور الکترونیکی گواهی‌ها بر اساس داده‌های موجود، بدون نیاز به درخواست جداگانه.
سپتامبر ۲۰۲۳	صادرات تخم‌مرغ تحت چارچوب BIMSTEC	سريلانكا	کمک به سريلانکا برای عبور از بحران با صادرات سالانه ۴۲.۱ میلیون دلاری.

1- Jovan Kurbalija Executive Director, DiploFoundation and Head, Geneva Internet Platform Economic Diplomacy India's Ascendancy in the 21st Century by Pradeep S Mehta Anil Wadhwa Advaiyot Sharma

تاریخ	اقدام / ابتکار	کشور / نهاد مرتبط	شرح مختصر و دستاورد
سپتامبر ۲۰۲۳	آغاز مذاکره برای تسویه تجاری با ارزهای محلی	عربستان سعودی	کاهش وابستگی به دلار و تقویت روابط مالی دوجانبه.
سپتامبر ۲۰۲۳	کاهش تعرفه‌های وارداتی	ایالات متحده آمریکا	حل یک اختلاف در سازمان تجارت جهانی (WTO) با کاهش تعرفه برخی کالاهای غذایی.
اوت ۲۰۲۳	گفت‌وگو برای ترویج تجارت و سرمایه‌گذاری	ایالات متحده آمریکا	تبادل نظر در سطح وزیران برای تقویت روابط اقتصادی.
اوت ۲۰۲۳	رشد ۶۰ درصدی صادرات اسباب‌بازی	جهانی	افزایش از ۲۰۳ میلیون دلار (۲۰۱۹-۲۰۱۸) به ۳۲۶ میلیون دلار (۲۰۲۳-۲۰۲۲).
ژوئیه ۲۰۲۳	مشورت‌های دفتر امور خارجه	بروننی	تقویت همکاری در تجارت، سرمایه‌گذاری، دفاع و فضا.
ژوئیه ۲۰۲۳	تأکید بر تقویت همکاری و سرمایه‌گذاری	آلمان	افزایش همکاری‌های دوجانبه و سرمایه‌گذاری بین شرکت‌ها.
ژوئیه ۲۰۲۳	ساده‌سازی مقررات طرح مجوز قبلی	داخلی	واردات آزاد مواد اولیه برای صادرکنندگان واجد شرایط.
ژوئیه ۲۰۲۳	کار بر روی مکانیسم پرداخت بلادرنج و تجارت با ارز محلی	اندونزی	راه‌اندازی «گفتگوی اقتصادی و مالی» برای افزایش تجارت و سرمایه‌گذاری.
ژوئیه ۲۰۲۳	پیشرفت مذاکرات تجاری دوجانبه	کانادا	بحث در مورد توافقنامه تجاری در حال مذاکره.
ژوئن ۲۰۲۳	برنامه‌ریزی برای تقویت همکاری در کشاورزی	اسرائیل	همکاری سطح بالا در فناوری کشاورزی بین نهادهای دو کشور.
ژوئن ۲۰۲۳	مأموریت تجاری موفق	شارجه (امارات)	برگزاری جلسات با اتاق‌های بازرگانی هند برای تقویت روابط دوجانبه.
مه ۲۰۲۳	دو برابر شدن صادرات انبه	ایالات متحده آمریکا	موفقیت بی‌سابقه به دلیل حضور پررنگ جامعه مهاجر هندی.
مه ۲۰۲۳	توافق برای شراکت استراتژیک در حوزه مهارت‌آموزی	سنگاپور	تمرکز بر یادگیری مادام‌العمر و ساخت نیروی کار آینده.
مه ۲۰۲۳	مجوز صادرات برنج شکسته برای امنیت غذایی	جهانی (گامبیا، سنگال)	استثنا در ممنوعیت صادرات برای تأمین نیازهای غذایی کشورهای دیگر.

تاریخ	اقدام / ابتکار	کشور / نهاد مرتبط	شرح مختصر و دستاورد
مه ۲۰۲۳	پیشرفت مذاکرات توافقنامه تجارت آزاد (FTA)	بریتانیا	هدف‌گذاری برای دستیابی به یک معامله «بلندپروازانه»
آوریل ۲۰۲۳	افزایش یازده‌برابری صادرات کالاهای مهندسی	روسیه	رشد چشمگیر به ارزش ۱۳۳.۶ میلیون دلار.
آوریل ۲۰۲۳	انتصاب مشاور برای تقویت روابط علمی	مصر	ترویج همکاری دوجانبه در حوزه‌های علمی و فناوری.
آوریل ۲۰۲۳	تبدیل شدن به سومین مقصد بزرگ صادراتی	هلند	رشد ۴۸ درصدی صادرات به ارزش ۱۸.۵۲ میلیارد دلار.
آوریل ۲۰۲۳	تبدیل شدن به بزرگ‌ترین تأمین‌کننده سوخت اروپا	اروپا	جهش در صادرات فرآورده‌های نفتی تصفیه‌شده.
آوریل ۲۰۲۳	رشد بخش الکترونیک به ششمین بخش بزرگ صادراتی	داخلی	پیشی گرفتن از صادرات پوشاک آماده.
آوریل ۲۰۲۳	امضای تفاهم‌نامه برای ترویج تجارت	روسیه	همکاری برای برگزاری نمایشگاه‌ها و جلسات تجاری.
آوریل ۲۰۲۳	پیشرفت مذاکرات توافقنامه تجارت آزاد (FTA)	اتحادیه اروپا (ایتالیا)	امیدواری برای نتیجه‌گیری سریع مذاکرات.
مارس ۲۰۲۳	تصویب صادرات برنج شکسته برای کمک غذایی	گامبیا، سنگال	ارسال ۳۵۰ هزار تُن برنج.
مارس ۲۰۲۳	پایان دور چهارم مذاکرات تجارت آزاد	اتحادیه اروپا	ادامه روند مذاکرات برای توافقنامه جامع.
مارس ۲۰۲۳	ارسال کمک گندم از طریق بندر چابهار	افغانستان	همکاری با برنامه جهانی غذا برای ارسال ۲۰ هزار تُن گندم.
فوریه ۲۰۲۳	بحث برای تنوع بخشیدن به تجارت غیرنفتی	عراق	تغییر تمرکز از نفت به بخش‌های دیگر و فناوری.
فوریه ۲۰۲۳	همکاری برای ایجاد اتحاد جهانی سوخت زیستی	برزیل، ایالات متحده آمریکا	همکاری با تولیدکنندگان و مصرف‌کنندگان پیشرو.
ژانویه ۲۰۲۳	مذاکره برای تجارت با روپیه	امارات	هدف افزایش تجارت غیرنفتی به ۱۰۰ میلیارد دلار.

تاریخ	اقدام / ابتکار	کشور / نهاد مرتبط	شرح مختصر و دستاورد
ژانویه ۲۰۲۳	رشد صادرات پس از اجرای توافقنامه‌های تجارت آزاد	امارات، استرالیا	رشد دو رقمی صادرات، از جمله رشد ۲۵ درصدی در صنعت جواهرات.

Source: <https://www.ibef.org/economy/trade-and-external-sector>

الگوی توسعه تجاری هند نشان می‌دهد که یک استراتژی تجاری چندجانبه و فعال، می‌تواند مسیر وابستگی به درآمدهای نفتی را تغییر دهد. هند با انعقاد هدفمند توافقنامه‌های تجاری دوجانبه و منطقه‌ای (مانند FTA با امارات و استرالیا)، تمرکز بر صادرات کالاهای با ارزش افزوده بالا (مانند الکترونیک، دارو و محصولات مهندسی) و دیجیتالی‌سازی فرآیندهای تجاری، نه تنها وابستگی خود به بازارهای سنتی را کاهش داده، بلکه به یک قطب تولید و صادرات جهانی تبدیل شده است. برای ایران، این مدل حاوی این درس است که خروج از اقتصاد تک‌محصولی مستلزم یک نقشه راه روشن برای ادغام در زنجیره‌های تأمین جهانی از طریق مذاکره فعال برای توافقات تجاری ترجیحی، حمایت از صنایع غیرنفتی دارای مزیت رقابتی و تسهیل تجارت از طریق فناوری است. این مسیر اگرچه چالش‌برانگیز است، اما تنها راه برای ایجاد یک اقتصاد مقاوم و متنوع در بلندمدت محسوب می‌شود.

ظهور هند به عنوان کانون جذب سرمایه‌گذاری خارجی

هند با پیگیری سیاست آزادسازی اقتصادی، پیشرفت چشمگیری در جلب سرمایه‌گذاری در بخش‌های کلیدی مانند نفت و گاز، مواد شیمیایی کشاورزی، نیمه‌هادی‌ها و سنگ‌های قیمتی داشته است. این کشور طی شش ماه از آوریل تا سپتامبر ۲۰۲۴، رکورد جذب ۴۲.۱ میلیارد دلار سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی را به ثبت رسانده است. دولت هند با اصلاح چارچوب‌های نظارتی، بستر جذابی برای سرمایه‌گذاران خارجی فراهم کرده است. در سال ۲۰۲۵، وزارت دارایی اقدامات کلیدی را در بودجه اتحادیه برای حمایت از این دستور کار معرفی کرد. این موارد عبارتند از:

تسهیل مسیر سرمایه‌گذاری خودکار تا سقف ۱۰۰٪ برای اکثر بخش‌ها (به جز حوزه‌های استراتژیک)

- افزایش سقف مالکیت خارجی در بخش‌های دفاع و بیمه از ۴۹٪ به ۷۴٪
 - راه‌اندازی سامانه رتبه‌بندی ایالت‌ها بر اساس شاخص سهولت سرمایه‌گذاری (BRAP)
- همچنین قانون «جان ویشواس»^۱ (حکمرانی مبتنی بر اعتماد) مصوب ۲۰۲۳ با حذف ۱۸۳ مورد از جرائم جزئی در ۱۹ نهاد دولتی، گام بلندی در کاهش بروکراسی و تسهیل فرآیندهای تجاری برداشته است. این اصلاحات ساختاری نقش بسزایی در تقویت جایگاه هند به عنوان یکی از مقاصد برتر سرمایه‌گذاری جهانی ایفا می‌کند.

هند در مسیری جدی برای انعقاد توافق‌نامه‌های تجارت آزاد (FTA) استراتژیک و ترتیبات تجاری ترجیحی گام برمی‌دارد. این تلاش‌ها با هدف تقویت اقتصاد مبتنی بر صادرات و ادغام هرچه بیشتر در زنجیره‌های تأمین جهانی در دستور کار قرار گرفته است.^۲

توافقنامه و مشارکت‌های اقتصادی هند

بریتانیا	موافقتنامه جامع اقتصادی و تجاری ۲۰۲۵ (CETA)	توافقنامه تجاری جامع
اتحادیه تجارت آزاد اروپایی (EFTA)	موافقتنامه مشارکت اقتصادی و تجاری ۲۰۲۴	
استرالیا	موافقتنامه همکاری اقتصادی با استرالیا ۲۰۲۲ (ECTA)	
امارات متحده عربی	موافقتنامه جامع اقتصادی با امارات (CEPA) ۲۰۲۲	
ژاپن، کره جنوبی	موافقتنامه جامع مشارکت اقتصادی (CEPA)	
سنگاپور، مالزی	موافقتنامه همکاری اقتصادی جامع (CECA)	
موریس	موافقتنامه جامع مشارکت اقتصادی و همکاری (CECPA) ۲۰۲۱	

1- Jan Vishwas

2-<https://www.investindia.gov.in/team-india-blogs/indias-trade-policies-how-country-positioning-itself-global-investment>

توافقتنامه تجاری جامع	موافقتنامه جامع اقتصادی و تجاری ۲۰۲۵ (CETA)	بریتانیا
توافقتنامه‌های تجاری ترجیحی (PTA)	توافقتنامه تجارت ترجیحی	مرکوسور، شیلی، آرژانتین
چارچوب‌های منطقه‌ای	منطقه آزاد تجاری آسیای جنوبی (SAFTA)	کشورهای عضو
	توافقتنامه آسیا-پاسیفیک (APTA)	کشورهای عضو
	همکاری با اتحادیه آسه‌آن	کشورهای عضو آسه‌آن
توافقتنامه‌های چارچوب و مطالعات	توافقتنامه چارچوب ۲۰۰۳	مرکوسور
		شیلی، تایلند، شورای همکاری خلیج فارس (GCC)
	گزارش گروه مطالعات مشترک (JSG)	اندونزی، نیوزیلند
	برنامه اقدام مشارکت استراتژیک	اتحادیه اروپا
	فوروم سیاست تجاری و گفت‌وگوی تجاری	ایالات متحده آمریکا
نهادهای و کمیته‌های مشترک	کمیته مشترک اقتصادی و تجاری (JETCO)	نروژ، اکوادور
	کمیته تجاری مشترک (JTC)	برونئی، میانمار، کاستاریکا، اکوادور
تفاهم‌نامه‌های عملیاتی و ویژه	ایجاد بازارهای مرزی (Border Haats)	بنگلادش، میانمار
	پیمان ترانزیت	نپال
	برنامه توسعه چندساله (برنامه پنج‌ساله)	چین
	به رسمیت شناختن وضعیت اقتصاد بازار	ویتنام
	موافقتنامه همکاری اقتصادی	فنلاند، کرواسی، جمهوری چک و سایر کشورهای اروپایی

Sources: <https://www.commerce.gov.in/india-mercosur-pta/>

<https://www.commerce.gov.in/international-trade/trade-agreements/>

<https://www.commerce.gov.in/wp-content/uploads/2025/07/22-Trade-and-Development-Cooperation.pdf>

<https://www.gatewayhouse.in/india-australia-economic-cooperation-and-trade-agreement-a-case-study-in-overcoming-reticence-and-establishing-trust/#:~:text=India%20and%20Australa%20signed%20an,regimes%20in%20a%20calibrated%20manner.>

در پنج سال گذشته، هند موفق به امضای ۱۳ موافقتنامه تجاری منطقه‌ای و آزاد شده است که اغلب با شرکای کلیدی اقتصادی و استراتژیک همچون امارات متحده عربی (موافقتنامه CEPA در ۲۰۲۲)، استرالیا (موافقتنامه ECTA در ۲۰۲۲) و کشورهای عضو آسه‌آن منعقد گردیده است.

آخرین دستاورد بزرگ در این عرصه، توافق تاریخ‌ساز هند و بریتانیا پس از بیش از سه سال مذاکره فشرده است. در ۲۴ ژوئیه ۲۰۲۵، دو طرف «توافقنامه جامع اقتصادی و تجاری (CETA)» را امضا کردند که دسترسی بدون عوارض گمرکی هند را به ۹۹ درصد از کالاهای صادراتی خود به بریتانیا تضمین می‌نماید. این پوشش تقریباً کامل، بخش‌های کلیدی از جمله منسوجات و پوشاک، محصولات کشاورزی و غذایی فرآوری‌شده، محصولات دریایی، مواد شیمیایی، کالاهای مهندسی، جواهرات و سنگ‌های قیمتی و صنعت کفش و... را شامل می‌شود.

در حوزه خدمات، این توافقنامه دسترسی به بازار را برای ارائه‌دهندگان خدمات هندی در بخش‌های فناوری اطلاعات، مالی، حقوقی، آموزشی و حرفه‌ای تسهیل می‌کند. همچنین مقررات مربوط به صدور ویزا و مجوز کار برای متخصصان هندی به طور چشمگیری آزادتر شده است.^۱

در فصل ۲۲ این توافقنامه طرفین بر نقش محوری تجارت و سرمایه‌گذاری در دستیابی به رشد اقتصادی فراگیر و توسعه پایدار تأکید داشته و توافق کردند با تقویت همکاری‌های دوجانبه، بستر مناسبی برای کاهش فقر، ایجاد اشتغال و بهبود معیشت فراهم نمایند. این همکاری‌ها که مبتنی بر ارزش‌های مشترک و منافع استراتژیک است، شامل تبادل تجربیات، ارائه کمک‌های فنی و اجرای پروژه‌های مشترک در حوزه‌هایی چون تسهیل تجاری، نوآوری و برابری جنسیتی خواهد بود. طرفین با به رسمیت شناختن ظرفیت‌ها و منابع متفاوت خود، متعهد به ایجاد محیطی مساعد برای مشارکت کشورهای در حال توسعه در اقتصاد جهانی شده و مقرر شد کلیه فعالیت‌های توسعه‌ای با توافق دو طرف و در چارچوب منابع موجود اجرا گردد. همچنین تأسیس نقاط تماس ویژه و کمیته فرعی پایداری برای پیگیری همکاری‌ها پیش‌بینی شده است. شایان ذکر است که مفاد این فصل مشمول

1-<https://www.investindia.gov.in/team-india-blogs/indias-trade-policies-how-country-positioning-itself-global-investment>

مکانیسم حل و فصل اختلافات موافقتنامه نخواهد بود.^۱

فصل ۲۳ این توافقنامه با عنوان تجارت و برابری جنسیتی با هدف اصلی تقویت فرصت‌ها برای زنان (شامل کارگران، صاحبان کسب‌وکار و کارآفرینان) برای مشارکت عادلانه در اقتصادهای داخلی، منطقه‌ای و جهانی تدوین شده است. طرفین متعهد شده‌اند تا توانمندسازی اقتصادی زنان و برابری جنسیتی را در سراسر این موافقتنامه پیش برده و دیدگاه جنسیتی را در روابط تجاری و سرمایه‌گذاری خود ادغام کنند. این تعهدات در چارچوب اسناد بین‌المللی مانند «دستورکار ۲۰۳۰ برای توسعه پایدار» (به ویژه هدف پنجم) و «کنوانسیون رفع هرگونه تبعیض علیه زنان» قرار می‌گیرد. از جمله تعهدات کلیدی، شناسایی موانع سیستماتیک زنان در تجارت بین‌الملل، توجه به توزیع نابرابر کار مراقبتی بدون دستمزد و لزوم توسعه سیاست‌های مبتنی بر شواهد است. حوزه‌های همکاری مشترک شامل بهبود دسترسی زنان به بازارها و بخش‌های نوظهور، ترویج فرصت‌های برابر در محیط کار، تقویت شمول مالی و دسترسی به منابع مالی، افزایش رقابت‌پذیری بنگاه‌های تحت مالکیت یا رهبری زنان و ارتقای مشارکت آنان در رشته‌های علوم، فناوری، مهندسی و ریاضیات می‌شود. برای نظارت بر اجرای این فصل، «کارگروه تجارت و برابری جنسیتی» متشکل از نمایندگان دو طرف تشکیل می‌شود که مسئولیت تعیین و اجرای فعالیت‌های همکاری، پایش پیشرفت و تعامل با ذی‌نفعان مرتبط را بر عهده خواهد داشت. نکته حائز اهمیت آن که مفاد این فصل مشمول مکانیسم حل و فصل اختلافات موافقتنامه نخواهد بود. این چارچوب جامع، با در نظرگیری تفاوت‌های ظرفیتی و اولویت‌های ملی هر طرف، در پی دستیابی به پیشرفت‌های قابل اندازه‌گیری در راستای اهداف برابری جنسیتی است.^۲

در ادامه این روند، هند به طور فعال در حال مذاکره برای انعقاد توافق‌نامه‌های جدید با بازیگران عمده دیگری مانند ایالات متحده، نیوزیلند و اتحادیه اروپا است. تضمین یک توافقنامه تجاری سودمند با آمریکا و گشایش بیشتر چارچوب‌های تجاری با اتحادیه اروپا از اولویت‌های اصلی وزارت امور خارجه

1- <https://www.commerce.gov.in/wp-content/uploads/2025/07/22-Trade-and-Development-Cooperation.pdf>

2- <https://www.commerce.gov.in/wp-content/uploads/2025/07/23-Trade-and-Gender-Equality.pdf>

هند به شمار می‌روند. مذاکرات دوجانبه هند و نیوزیلند برای یک توافقنامه تجارت آزاد نیز رسماً از ۱۶ مارس ۲۰۲۵ آغاز شده و ادامه دارد.^۱

هند و استرالیا در دسامبر ۲۰۲۲ توافقنامه همکاری اقتصادی و تجاری (ECTA) را امضا کردند که اولین موافقتنامه تجاری منحصربه‌فرد و دوجانبه هند برای ادغام نظام‌مند در تجارت جهانی محسوب می‌شود. این توافق برای استرالیا با تجربه گسترده در تجارت بین‌الملل، یک دستاورد بزرگ و فرصتی برای کسب مزیت پیشگامی در بازار عظیم هند است. شراکت استراتژیک جامع دو کشور که بر پایه اعتماد و اشتراک دیدگاه در مسائل جهانی و تعهد به نظم مبتنی بر قواعد در هندو-پاسیفیک استوار است، با مشارکت در گفتگوی چهارجانبه امنیتی (کوآد) همراه با آمریکا و ژاپن تقویت شده است. در سطح دوجانبه، روابط دفاعی و فضایی شتاب گرفته و جامعه هندی‌تباران با ۹۷۶,۰۰۰ نفر به دومین گروه بزرگ مهاجران استرالیا تبدیل شده است. اگرچه دو کشور با دارا بودن منابع طبیعی و کشاورزی (استرالیا) و نیروی کار متخصص و صنایع کاربر (هند) شرکای طبیعی هستند، اما روابط اقتصادی همواره کمتر از ظرفیت بوده است. این امر ناشی از نگرش‌های سنتی به بازار هند و تمرکز استرالیا بر شرکای سنتی مانند چین بود. از سوی دیگر، کسب‌وکارهای هندی نیز بازار استرالیا را کوچک و مقرراتی می‌دیدند. اما در دهه اخیر، این نگرش‌ها تغییر کرده و تجارت دوجانبه از ۱۶ میلیارد دلار در ۲۰۰۹ به ۲۵.۹ میلیارد دلار افزایش یافته است. گزارش استراتژی اقتصادی استرالیا برای هند تا ۲۰۳۵، فرصت‌های بی‌نظیر این بازار را تأکید کرده و هدف افزایش ۱۰ برابری سرمایه‌گذاری به ۱۰۰ میلیارد دلار را تعیین نموده است. ظهور چین به عنوان رقیب استراتژیک، بر اهمیت هند برای استرالیا افزوده است.^۲

موافقتنامه جامع اقتصادی (CEPA) بین دولت جمهوری هند و دولت امارات متحده عربی، با استناد

1-<https://www.investindia.gov.in/team-india-blogs/indias-trade-policies-how-country-positioning-itself-global-investment>

2- Quadrilateral Security Dialogue (Quad)

3-<https://www.gatewayhouse.in/india-australia-economic-cooperation-and-trade-agreement-a-case-study-in-overcoming-reticence-and-establishing-trust/#:~:text=India%20and%20Australia%20signed%20an,regimes%20in%20a%20calibrated%20manner.>

به چارچوب قوانین سازمان تجارت جهانی (از جمله ماده توانمندساز ۱۹۷۹ و ماده پنجم موافقتنامه عمومی تجارت خدمات)، یک منطقه آزاد تجاری میان دو کشور تأسیس می‌کند. اهداف کلان این پیمان شامل تحکیم همکاری‌های اقتصادی و تجاری دوجانبه، آزادسازی تدریجی مبادلات کالا و خدمات، تسهیل جریان سرمایه‌گذاری، بهره‌برداری مشترک از فرصت‌های تجاری در بازارهای سوم، تقویت یکپارچگی اقتصادی در منطقه خلیج فارس و توسعه تعهدات دو کشور در چارچوب مقررات سازمان تجارت جهانی (WTO) می‌باشد. این موافقتنامه چارچوب حقوقی و راهبردی همکاری اقتصادی جامع بین هند و امارات را پایه‌ریزی می‌کند.^۱

سیاست‌های ترویج صادرات در هند

هند با آزادسازی طرح‌های صادراتی، بخش‌های کشاورزی و دامداری را تحت پوشش قرار داده و با مجوز صادرات از طریق خانه‌های تجاری، لیزینگ تجهیزات و مشارکت ۱۰۰ درصدی خارجی، رقابت‌پذیری را افزایش داده است.^۲

طرح‌های ترویج صادرات

سیاست تجارت خارجی ۲۰۲۰-۲۰۱۵ و سایر طرح‌ها، اقدامات تشویقی را برای افزایش صادرات هند ارائه می‌دهند که هدف آن جبران ناکارآمدی‌های زیرساختی و هزینه‌های مرتبط و ایجاد یک زمین بازی برابر برای صادرکنندگان است. خلاصه‌ای از این اقدامات به شرح زیر است:

الف. طرح‌های صادراتی هند

۱. طرح صادرات کالا از هند (MEIS)

تحت این طرح، صادرات کالاها/محصولات اعلام شده به بازارهای مشخص‌شده، مشمول اعطای اسکریپ‌های اعتباری قابل انتقال، بر اساس ارزش فوب FOB محقق‌شده در ارز آزاد، با نرخ مشخص (۵-۲٪) می‌شوند. این اسکریپ‌ها قابل استفاده برای پرداخت حقوق گمرکی واردات

1- <https://commerce.gov.in/wp-content/uploads/2022/03/Chapter-1.pdf>

2- https://www.cbpbu.ac.in/userfiles/file/2020/STUDY_MAT/ECO/08-05-20/PDF-4%20Sidhartha%20Sankar%20Laha.pdf

نهادها یا کالاها، پرداخت عوارض غیرمستقیم خریدهای داخلی، پرداخت مالیات خدمات و در صورت عدم ایفای تعهد صادراتی (EO)، پرداخت حقوق گمرکی هستند.

۲. طرح صادرات خدمات از هند (SEIS)

ارائه‌دهندگان خدمات اعلام شده، واجد دریافت اسکریپ اعتباری قابل انتقال به میزان ۵٪ از ارزش خارجی خالص کسب شده هستند.

ب. خانه‌های صادراتی، تجاری و ستاره‌دار تجاری

برای افزایش کارایی بازاریابی صادرکنندگان، دولت مفهوم خانه‌های صادراتی، تجاری و ستاره‌دار تجاری را معرفی کرده است. به صادرکنندگان ثبت‌نام‌شده‌ای که عملکرد خوبی در سال‌های گذشته داشته‌اند، وضعیت خانه صادراتی یا تجاری اعطا می‌شود. از سال ۱۹۹۴، یک رده جدید به نام «خانه تجاری سوپر استار طلایی» افزوده شد که بالاترین میانگین درآمد ارزی سالانه را دارد^۱.

ج. طرح‌های معافیت و بازپرداخت حقوق و عوارض

این طرح‌ها، واردات بدون عوارض نهادها برای تولید صادراتی را همراه با «تعهد صادراتی» ممکن می‌سازند و شامل موارد زیر هستند:

۱. طرح مجوز قبلی (AA)

تحت این طرح، واردات بدون عوارض نهادهایی که به طور فیزیکی در محصول صادراتی به کار می‌روند (با احتساب ضایعات مجاز)، با شرط حداقل ۱۵٪ ارزش افزوده، مجاز است. اعتبار این مجوز برای واردات معمولاً ۱۲ ماه و برای ایفای تعهد صادراتی ۱۸ ماه از تاریخ صدور است.

۲. طرح مجوز پیشین برای نیاز سالانه

برای صادرکنندگان دارای سابقه صادراتی (حداقل در دو سال مالی گذشته) و برای اقلام دارای

¹ https://www.cbpbu.ac.in/userfiles/file/2020/STUDY_MAT/ECO/08-05-20/PDF-4%20Sidhartha%20Sankar%20Laha.pdf

«استاندارد خروجی-ورودی» (SION) صادر می‌شود.

۳. طرح مجوز واردات عاری از عوارض (DFIA)

این مجوز برای واردات بدون عوارض نهاده‌ها صادر می‌شود و نیاز به حداقل ۲۰٪ ارزش افزوده دارد. این مجوز تنها از پرداخت حقوق گمرکی اساسی معاف است و بر اساس صادرات اعطا می‌گردد.

۴. عودت حقوق گمرکی و عوارض داخلی و مالیات بر خدمات

این طرح توسط اداره کل امور مالیاتی (Department of Revenue) اجرا می‌شود. بر اساس مفاد این طرح، برای محصولات که از مواد اولیه مشمول مالیات تولید شده‌اند، پس از انجام صادرات، امکان درخواست بازپرداخت حقوق و عوارض پرداختی از دو طریق زیر فراهم می‌باشد:

- نرخ‌های کلی صنعت: بر اساس جدول/فهرست مصوب
- نرخ مشخص (برند ریت) بر اساس درخواست متقاضی و بر مبنای داده‌ها/اسناد ارائه شده

۵. بازپرداخت مالیات خدمات از طریق نرخ‌های کلی صنعت

بازپرداخت مالیات خدمات پرداختی بر خدمات خروجی مشخص که برای صادرات کالا استفاده شده‌اند، با نرخ‌های مشخص کلی صنعت امکان‌پذیر است.

د. طرح کالای سرمایه‌ای ترویج صادرات (EPCG)

۱. طرح EPCG با عوارض صفر

تحت این طرح، واردات کالاهای سرمایه‌ای با عوارض گمرکی صفر برای تولید کالاها و خدمات با کیفیت به منظور افزایش رقابت‌پذیری صادراتی هند مجاز است. واردات تحت این طرح مشمول «تعهد صادراتی» معادل شش برابر عوارض صرفه‌جویی شده در طول شش سال است.

۲. طرح اسکریپ اعتباری عوارض EPCG پس از صادرات

این طرح برای صادرکنندگانی در دسترس است که قصد دارند کالاهای سرمایه‌ای را با پرداخت کامل عوارض متعلقه به صورت نقدی وارد کنند.

ه. طرح‌های

EOU/EHTP/STP/BTP:

واحدهایی که متعهد به صادرات کلیه تولیدات کالا و خدمات خود هستند، می‌توانند تحت این طرح‌ها برای واردات/تأمین داخلی بدون پرداخت عوارض راه‌اندازی شوند.

و. سایر طرح‌ها و تسهیلات صادراتی:

۱. شهرهای دارای تعالی صادراتی (TEE)

- اعطای عنوان TEE به شهرهایی با حداقل ۷۵۰ کرور روپیه تولیدات
- ارائه کمک‌های مالی تحت طرح ابتکار دسترسی به بازار (MAI) به انجمن‌های معروف

۲. تسهیلات مالیاتی و عوارضی

- بازپرداخت عوارض کالاهای صادراتی و مواد اولیه تحت قاعده ۱۸
- صادرات بدون پرداخت عوارض تحت شرایط تعهدی (قاعده ۱۹)

۳. طرح‌های توسعه بازار

❖ طرح ابتکار دسترسی به بازار (MAI)

- کمک مالی برای مطالعات بازار
- راه‌اندازی نمایشگاه و انبار
- حضور در نمایشگاه‌های بین‌المللی
- کمپین‌های تبلیغاتی و برندسازی

❖ طرح کمک‌های توسعه بازاریابی (MDA)

- کمک مالی به صادرکنندگان با حداکثر ۳۰ کرور روپیه گردش صادراتی
- پوشش هزینه‌های نمایشگاه‌ها و جلسات خریدار-فروشنده

۴. طرح دارندگان وضعیت

- اعطای درجه بندی ستاره (۱ تا ۵ ستاره) بر اساس عملکرد صادراتی
- بهره‌مندی از امتیازات غیرمالی متنوع

۵. تسهیلات لجستیکی و گمرکی

- ترخیص ۲۴ ساعته و ۷ روز هفته
- پنجره واحد گمرکی
- خود-ارزیابی عوارض گمرکی
- ثبت پیش از موعد بارنامه

این طرح‌ها به طور جامع به توسعه صادرات از طریق شناسایی قطب‌های تولیدی، ارائه مشوق‌های مالیاتی، حمایت از بازاریابی بین‌المللی، قدردانی از صادرکنندگان برتر و تسهیل فرآیندهای لجستیکی و گمرکی می‌پردازند^۱.

جدول سیاست‌ها و طرح‌های ترویج صادرات هند

دسته‌بندی اصلی	نام طرح / سیاست	هدف اصلی	سازوکار / مشوق‌های کلیدی
مشوق‌های مالی مستقیم	طرح صادرات کالا از هند (MEIS)	تشویق صادرات کالا به بازارهای مشخص	اعطای اسکریپ اعتباری قابل انتقال (۵-۲٪ ارزش FOB صادرات) برای پرداخت عوارض گمرکی و مالیاتی
مشوق‌های مالی مستقیم	طرح صادرات خدمات از هند (SEIS)	تشویق صادرات خدمات	اعطای اسکریپ اعتباری قابل انتقال به میزان ۵٪ از ارزش خارجی خالص کسب‌شده
معافیت و بازپرداخت عوارض	طرح مجوز قبلی (AA)	کاهش هزینه تولید برای صادرات	واردات بدون عوارض نهاده‌های مورد استفاده در تولید کالای صادراتی (با شرط حداقل ۱۵٪ ارزش افزوده)

1-https://www.cbpbu.ac.in/userfiles/file/2020/STUDY_MAT/ECO/08-05-20/PDF-4%20Sidhartha%20Sankar%20Laha.pdf

دسته‌بندی اصلی	نام طرح / سیاست	هدف اصلی	سازوکار / مشوق‌های کلیدی
معافیت و بازپرداخت عوارض	طرح مجوز واردات عاری از عوارض (DFIA)	کاهش هزینه نهاده‌ها	معافیت از حقوق گمرکی اساسی بر واردات نهاده‌ها (با شرط حداقل ۲۰٪ ارزش افزوده)
معافیت و بازپرداخت عوارض	Drawback عوارض	بازپرداخت عوارض پرداختی	مسترد کردن عوارض گمرکی، excise و مالیات خدمات پرداخت‌شده بر نهاده‌ها، پس از صادرات محصول نهایی
معافیت و بازپرداخت عوارض	بازپرداخت مالیات خدمات	کاهش بار مالیاتی	بازپشت مالیات خدمات پرداختی بر خدمات مورد استفاده برای صادرات، با نرخ‌های کلی صنعت
تسهیلات واردات کالای سرمایه‌ای	طرح EPCG با عوارض صفر	نوسازی و ارتقای فناوری	واردات کالای سرمایه‌ای با عوارض صفر، در ازای تعهد صادراتی به ارزش ۶ برابر عوارض صرفه‌جویی‌شده در ۶ سال
تسهیلات واردات کالای سرمایه‌ای	اسکریپ اعتباری عوارض EPCG	انعطاف برای صادرکنندگان با نقدینگی	امکان واردات کالای سرمایه‌ای با پرداخت عوارض، و دریافت اسکریپ اعتباری معادل عوارض پس از انجام صادرات
چارچوب‌های ویژه واحدهای تولیدی	طرح‌های EOU/EHTP/STP/BTP	ایجاد مناطق تولیدی صادرات‌محور	ایجاد واحدهای تولیدی که می‌توانند نهاده‌ها را بدون پرداخت عوارض (وارداتی یا داخلی) تأمین کنند، به شرط صادرات کلیه تولیدات
توسعه بازار و برندسازی	طرح ابتکار دسترسی به بازار (MAI)	حمایت از بازاریابی بین‌المللی	کمک‌های مالی برای مطالعات بازار، راه‌اندازی نمایشگاه و انبار، حضور در نمایشگاه‌ها و کمپین‌های برندسازی
توسعه بازار و برندسازی	طرح کمک‌های توسعه بازاریابی (MDA)	حمایت از صادرکنندگان کوچک و متوسط	کمک هزینه برای حضور در نمایشگاه‌های بین‌المللی و جلسات خریدار-فروشنده (برای صادرکنندگان با حداکثر ۳۰ کرور روپیه گردش)

دسته‌بندی اصلی	نام طرح / سیاست	هدف اصلی	سازوکار / مشوق‌های کلیدی
رتبه‌بندی و تسهیلات لجستیکی	خانه‌های تجاری و ستاره‌دار	قدردانی و اعطای امتیاز به صادرکنندگان برتر	اعطای وضعیت‌های خانه صادراتی، تجاری و سوپر استار طلایی بر اساس عملکرد صادراتی و درآمد ارزی، همراه با امتیازات غیرمالی
رتبه‌بندی و تسهیلات لجستیکی	شهرهای دارای تعالی صادراتی (TEE)	ایجاد قطب‌های صادراتی منطقه‌ای	اعطای عنوان TEE به شهرهایی با حداقل ۷۵۰ کرور روپیه تولیدات و ارائه کمک‌های مالی
رتبه‌بندی و تسهیلات لجستیکی	تسهیلات لجستیکی و گمرکی	تسریع و تسهیل فرآیند صادرات	ترخیص ۷/۲۴، پنجره واحد گمرکی، خود-ارزیابی عوارض، ثبت پیش‌از موعد بارنامه

Source: https://www.cbpbu.ac.in/userfiles/file/2020/STUDY_MAT/ECO/08-05-20/PDF-4%20Sidhartha%20Sankar%20Laha.pdf

همانطور که از جدول فوق برمی‌آید، هند از یک رویکرد چندوجهی و جامع برای ترویج صادرات استفاده می‌کند که شامل مشوق‌های مالی مستقیم، معافیت‌های عوارضی گسترده، تسهیلات مدرن لجستیکی و گمرکی و برنامه‌های فعال برای توسعه بازار و برندسازی بین‌المللی است. این شبکه پیچیده از طرح‌ها، هدف نهایی جبران ناکارآمدی‌های داخلی، کاهش هزینه‌های تولید و افزایش رقابت‌پذیری صادرکنندگان هندی در بازار جهانی را دنبال می‌کند.

ماموریت‌ها و نهادهای ترویج صادرات دولت هند

دولت هند نهادهای متعددی برای توسعه صادرات تأسیس کرده که زیر نظر وزارت بازرگانی فعالیت می‌کنند. مهم‌ترین این نهادها و مأموریت‌ها عبارتند از:

۱. حضور بین‌المللی

- مشارکت در نمایشگاه‌های بین‌المللی
- راه‌اندازی نمایشگاه و شوروم در خارج

۲. شورای ترویج صادرات

- معرفی ۲۲ شورای تخصصی برای محصولات مختلف
- ارائه خدمات مشاوره در مورد قیمت‌گذاری، بسته‌بندی و بازاریابی

۳. هیئت‌های کالایی

- ۷ هیئت تخصصی برای توسعه صادرات محصولات سستی

۴. نمایندگان تجاری

- انجام مطالعات بازار و حل اختلافات تجاری

۵. موسسه تجارت خارجی هند (IIFT)

- آموزش تخصصی و پژوهش‌های بازرگانی بین‌المللی

۶. مرجع نمایشگاه‌های تجاری

- برگزاری و مشارکت در نمایشگاه‌های بین‌المللی

۷. مرکز توسعه تجارت

- تأمین مالی و پشتیبانی از سفارشات صادراتی

۸. نهادهای مالی

- ECGC: پوشش ریسک‌های صادراتی
- بانک EXIM تأمین مالی صادرات و واردات ماشین‌آلات

۹. شوراهای مشورتی

- ایجاد تشکل‌های تخصصی در سطح ایالت‌ها

۱۰. سازمان توسعه صنایع کوچک (SIDO)

- ارائه کمک‌های فنی و مدیریتی به صادرکنندگان خرد

این چارچوب جامع، پشتیبانی همه‌جانبه‌ای از صادرکنندگان هندی در زمینه‌های مالی، بازاریابی، آموزشی و بیمه‌ای ارائه می‌دهد.^۱

چارچوب نهادی سیاست‌های تجاری

۱. نهادها

سیاست تجاری هند عمدتاً توسط وزارت بازرگانی و صنعت، همراه با سایر وزارتخانه‌ها و سازمان‌ها از جمله وزارت دارایی، وزارت کشاورزی و بانک مرکزی هند تدوین و اجرا می‌شود. وظیفه دپارتمان بازرگانی در وزارت بازرگانی و صنعت، تدوین سیاست تجارت و بازرگانی بین‌المللی هند و اجرای آن است.

سازمان توسعه تجارت خارجی در تدوین سیاست تجارت خارجی (FTP) هند پس از مشورت با نهادهای تجاری مختلف، مانند فدراسیون سازمان‌های صادراتی هند، فدراسیون اتاق‌های بازرگانی و صنایع هند، کنفدراسیون صنایع هند و شوراهای مختلف ترویج صادرات، به دولت مشاوره می‌دهد. سیاست تجارت خارجی هر پنج سال یکبار صادر می‌شود اما به طور دوره‌ای مورد بازبینی قرار می‌گیرد تا تحولات داخلی و بین‌المللی را در نظر بگیرد.^۲

صنعت داخلی از طریق تعرفه اعمال شده و استفاده از اقدامات احتیاطی، مورد استفاده قرار می‌گیرد.

۲. اقوای مجریه، مقننه و قضائیه دولت

قانون اساسی هند نظام پارلمانی دولت را با یک پارلمان دو مجلسی و قوای مجریه، مقننه و قضائیه مستقل پیش‌بینی کرده است. هند ساختار فدرالی دارد با دولت‌های منتخب در ایالت‌ها. هند اتحادیه‌ای متشکل از ۲۸ ایالت و ۷ قلمرو اتحادیه است.

قوه مجریه: رئیس قانونی اتحادیه، رئیس‌جمهور است. اصل ۷۴ قانون اساسی تشکیل هیئت وزیران به ریاست نخست‌وزیر را پیش‌بینی کرده است. رئیس‌جمهور، نخست‌وزیر را منصوب می‌کند؛ سایر وزیران

1- https://www.cbpu.ac.in/userfiles/file/2020/STUDY_MAT/ECO/08-05-20/PDF-4%20Sidhartha%20Sankar%20Laha.pdf

2- <https://wtocentre.iift.ac.in/FA/INDIA.pdf>

توسط رئیس‌جمهور با مشورت نخست‌وزیر منصوب می‌شوند. رئیس‌جمهور وظایف خود را مطابق با نظر هیئت وزیران اعمال می‌کند. بنابراین، در عمل، قدرت اجرایی به هیئت وزیران تفویض شده است. قوه مقننه: قدرت قانونگذاری به پارلمان واگذار شده است که متشکل از مجلس ایالات (راجیا سبایا یا مجلس علیا) و مجلس مردم (لوک سبایا یا مجلس سفلی) است. رئیس‌جمهور برای یک دوره پنج ساله توسط اعضای یک هیئت انتخاباتی متشکل از اعضای هر دو مجلس پارلمان و مجامع قانونگذاری ایالتی انتخاب می‌شود.

هر ایالت یک مجمع قانونگذاری دارد. تقسیم اختیارات قانونگذاری بین پارلمان و مجالس قانونگذاری ایالتی مطابق قانون اساسی توزیع شده است. پارلمان دارای اختیار انحصاری برای قانونگذاری در مورد مسائل مربوط به تجارت بین‌الملل و موافقتنامه‌ها و برخی مالیات‌ها است. ایالت‌ها مسئول سایر مالیات‌ها (مانند مالیات بر درآمد کشاورزی) هستند، در حالی که پارلمان و ایالت‌ها دارای اختیارات همزمان در زمینه‌های برنامه‌ریزی اقتصادی و اجتماعی؛ انحصارات تجاری و صنعتی، ترکیبات و تراست‌ها؛ برق؛ و کنترل قیمت هستند^۱.

لایحه‌ها، به استثنای لوایح مالی، ممکن است در هر یک از مجالس‌های پارلمان مطرح شوند، اما باید توسط هر دو مجلس با اکثریت ساده به تصویب برسند. هنگامی که یک لایحه توسط یک مجلس تصویب شد، به مجلس دیگر برای موافقت ارسال می‌شود. در صورت رد و عدم امکان حصول توافق، رئیس‌جمهور می‌تواند هر دو مجلس را برای تشکیل جلسه، بررسی و رای‌گیری در مورد لایحه فرا بخواند. یک لایحه مالی باید توسط لوک سبایا مطرح و تصویب شود و تنها برای دریافت توصیه‌ها به راجیا سبایا ارسال می‌گردد. یک لایحه برای تبدیل شدن به قانون باید توسط رئیس‌جمهور امضا شود. هنگامی که یک لایحه تصویب شد، به رئیس‌جمهور ارائه می‌شود. رئیس‌جمهور می‌تواند لایحه را اصلاح و به هر یک از مجالس‌ها (به جز لوایح مالی) برای بررسی مجدد بازگرداند. با این حال، اگر لایحه دوباره توسط هر دو مجلس، با یا بدون اصلاحات پیشنهادی، تأیید و به رئیس‌جمهور ارسال شود، رئیس‌جمهور نمی‌تواند از اعلام رضایت خودداری کند. هنگامی که یک مصوبه توسط

1- <https://wtocentre.iift.ac.in/FA/INDIA.pdf>

رئیس‌جمهور تأیید شد، در روزنامه رسمی هند منتشر می‌شود. رئیس‌جمهور این اختیار را دارد که هنگامی که هر دو مجلس پارلمان در حال برگزاری جلسه نیستند، احکام (ordinances) را صادر کند. احکام دارای همان قدرت و اثر مصوبات پارلمان هستند. با این حال، احکام باید پس از از سرگیری کار، برای تصویب به هر دو مجلس پارلمان ارائه شوند. در صورت عدم تصویب، این مصوبات حداکثر ظرف شش هفته پس از تشکیل مجدد پارلمان و یا حتی زودتر در صورت عدم تصویب توسط هر دو مجلس، لغو می‌شوند. رئیس‌جمهور نیز می‌تواند در هر زمان فرمان را فسخ کند.

قوه قضائیه: سیستم حقوقی هند بر اساس سیستم حقوق کامن لا است. دیوان عالی کشور بالاترین نهاد قضایی هند است که متشکل از یک رئیس دادگستری و ۳۰ قاضی است که همگی توسط رئیس‌جمهور منصوب می‌شوند. دیوان عالی کشور، بالاترین دادگاه تجدیدنظر است که به درخواست‌های تجدیدنظر علیه آرای دادگاه‌های عالی ایالت‌ها و قلمروهای اتحادیه رسیدگی می‌کند. در سطح ایالتی، اداره قضایی توسط یک دادگاه عالی رهبری می‌شود. هر ایالت به مناطق قضایی تقسیم می‌شود که تحت پوشش دادگاه‌های ناحیه‌ای و جلسات (district and sessions courts) قرار دارند که مرجع قضایی در یک ناحیه هستند. در زیر این سطح، دادگاه‌های تابع (subordinate courts) با صلاحیت مدنی و کیفری وجود دارند.^۱

بخش دوم: ایران و هند

بازرگانان ایرانی و هندی از سال ۲۰۰۰ تاکنون با چالش‌های متعددی به‌ویژه پس از تشدید تحریم‌های آمریکا روبرو بوده‌اند. در ادامه، تجربیات آنان در مواجهه با این موانع و راهکارهای توسعه روابط تجاری بررسی می‌شود. در تیرماه ۱۴۰۳ سفیر هند حجم تجارت ایران و هندوستان را در حالی ۲ میلیارد دلار اعلام کرد که وی معتقد است، اگر اقتصاد ایران تحریم نبود، حجم تجارت دو کشور می‌توانست به ۱۶ میلیارد دلار برسد؛ این امر نشان‌دهنده پتانسیل عظیم موجود برای گسترش روابط تجاری بین دو کشور

است. با این حال، برای تحقق این پتانسیل، لازم است که موانع موجود، به‌ویژه تحریم‌ها، برطرف شوند^۱.

اقتصاد هند

با افزایش سهم جهانی تجارت هند، اقتصاد هند از رتبه ۱۲ جهانی در ۲۰۰۰ به رتبه ۴ در ۲۰۲۵ رسیده است. بر اساس داده‌های اقتصادی، درآمد سرانه هند در بازه زمانی ۲۰۰۰ تا ۲۰۲۵ رشد قابل توجهی را تجربه کرده است

سال	تولید ناخالص داخلی اسمی (دلار جاری)	تولید ناخالص داخلی واقعی (تعدیل تورم)	تغییر تولید ناخالص داخلی (%)	سرانه تولید ناخالص داخلی (دلار)	تغییر جمعیت (%)	جمعیت
۲۰۲۳	۳,۵۶۷.۵۵ میلیارد	۳,۲۱۵.۹۷ میلیارد	٪۸.۱۵	۲,۲۳۶	٪۰.۸۹	۱,۴۳۸,۰۶۹,۵۹۶
۲۰۲۲	۳,۳۵۳.۴۷ میلیارد	۲,۹۷۳.۵۴ میلیارد	٪۶.۹۹	۲,۰۸۶	٪۰.۷۹	۱,۴۲۵,۴۲۳,۲۱۲
۲۰۲۱	۳,۱۶۷.۲۷ میلیارد	۲,۷۷۹.۳۵ میلیارد	٪۹.۶۹	۱,۹۶۵	٪۰.۸۳	۱,۴۱۴,۲۰۳,۸۹۶
۲۰۲۰	۲,۶۷۴.۸۵ میلیارد	۲,۵۳۳.۸۳ میلیارد	-۵.۷۸٪	۱,۸۰۷	٪۰.۹۸	۱,۴۰۲,۶۱۷,۶۹۵
۲۰۱۹	۲,۸۳۵.۶۱ میلیارد	۲,۶۸۹.۲۱ میلیارد	٪۳.۸۷	۱,۹۳۶	٪۱.۰۵	۱,۳۸۹,۰۳۰,۳۱۲
۲۰۱۸	۲,۷۰۲.۹۳ میلیارد	۲,۵۸۸.۹۷ میلیارد	٪۶.۴۵	۱,۸۸۳	٪۱.۱۰	۱,۳۷۴,۶۵۹,۰۶۴
۲۰۱۷	۲,۶۵۱.۴۷ میلیارد	۲,۴۳۲.۰۲ میلیارد	٪۶.۸۰	۱,۷۸۹	٪۱.۱۷	۱,۳۵۹,۶۵۷,۴۰۰
۲۰۱۶	۲,۲۹۴.۸۰ میلیارد	۲,۲۷۷.۲۷ میلیارد	٪۸.۲۶	۱,۶۹۴	٪۱.۲۰	۱,۳۴۳,۹۴۴,۲۹۶
۲۰۱۵	۲,۱۰۳.۵۹ میلیارد	۲,۱۰۳.۵۹ میلیارد	٪۸.۰۰	۱,۵۸۴	٪۱.۲۰	۱,۳۲۸,۰۲۴,۴۹۸
۲۰۱۴	۲,۰۳۹.۱۳ میلیارد	۱,۹۴۷.۸۳ میلیارد	٪۷.۴۱	۱,۴۸۴	٪۱.۲۷	۱,۳۱۲,۲۷۷,۱۹۱

1- <https://donya-e-cqtesad.com/%D8%A8%D8%AE%D8%B4-%D8%B3%D8%A7%DB%8C%D8%AA->

سال	تولید ناخالص داخلی اسمی (دلار جاری)	تولید ناخالص داخلی واقعی (تعدیل تورم)	تغییر تولید ناخالص داخلی (%)	سرايه تولید ناخالص داخلی (دلار)	تغییر جمعیت (%)	جمعیت
۲۰۱۳	۱,۸۵۶.۷۲ میلیارد	۱,۸۱۳.۴۵ میلیارد	٪۶.۳۹	۱,۳۹۹	٪۱.۳۴	۱,۲۹۵,۸۲۹,۵۱۱
۲۰۱۲	۱,۸۲۷.۶۴ میلیارد	۱,۷۰۴.۶۰ میلیارد	٪۵.۴۶	۱,۳۳۳	٪۱.۳۸	۱,۲۷۸,۶۷۴,۵۰۲
۲۰۱۱	۱,۸۲۳.۰۵ میلیارد	۱,۶۱۶.۴۰ میلیارد	٪۵.۲۴	۱,۲۸۲	٪۱.۴۳	۱,۲۶۱,۲۲۴,۹۵۴
۲۰۱۰	۱,۶۷۵.۶۲ میلیارد	۱,۵۳۵.۹۰ میلیارد	٪۸.۵۰	۱,۲۳۵	٪۱.۴۷	۱,۲۴۳,۴۸۱,۵۶۴
۲۰۰۹	۱,۳۴۱.۸۹ میلیارد	۱,۴۱۵.۶۱ میلیارد	٪۷.۸۶	۱,۱۵۵	٪۱.۴۶	۱,۲۲۵,۵۲۴,۷۵۳
۲۰۰۸	۱,۱۹۸.۹۰ میلیارد	۱,۳۱۲.۴۲ میلیارد	٪۳.۰۹	۱,۰۸۷	٪۱.۴۵	۱,۲۰۷,۹۳۰,۹۶۴
۲۰۰۷	۱,۲۱۶.۷۴ میلیارد	۱,۲۷۳.۱۳ میلیارد	٪۷.۶۶	۱,۰۶۹	٪۱.۵۲	۱,۱۹۰,۶۷۶,۰۲۱
۲۰۰۶	۹۴۰.۲۶ میلیارد	۱,۱۸۲.۵۳ میلیارد	٪۸.۰۶	۱,۰۰۸	٪۱.۵۸	۱,۱۷۲,۸۷۸,۸۹۰
۲۰۰۵	۸۲۰.۳۸ میلیارد	۱,۰۹۴.۳۲ میلیارد	٪۷.۹۲	۹۴۸	٪۱.۶۴	۱,۱۵۴,۶۷۶,۳۲۲
۲۰۰۴	۷۰۹.۱۵ میلیارد	۱,۰۱۳.۹۸ میلیارد	٪۷.۹۲	۸۹۳	٪۱.۷۲	۱,۱۳۵,۹۹۱,۵۱۳
۲۰۰۳	۶۰۷.۷۰ میلیارد	۹۳۹.۵۴ میلیارد	٪۷.۸۶	۸۴۱	٪۱.۷۵	۱,۱۱۶,۸۰۳,۰۰۶
۲۰۰۲	۵۱۴.۹۴ میلیارد	۸۷۱.۰۷ میلیارد	٪۳.۸۰	۷۹۴	٪۱.۸۳	۱,۰۹۷,۶۰۰,۳۸۰
۲۰۰۱	۴۸۵.۴۴ میلیارد	۸۳۹.۱۵ میلیارد	٪۴.۸۲	۷۷۹	٪۱.۸۹	۱,۰۷۷,۸۹۸,۵۷۵
۲۰۰۰	۴۶۸.۴۰ میلیارد	۸۰۰.۵۳ میلیارد	٪۳.۸۴	۷۵۷	٪۱.۹۰	۱,۰۵۷,۹۲۲,۷۳۳

Source: <https://www.worldometers.info/gdp/india-gdp/>

بر اساس داده‌های جدول بالا، می‌توان تحول اقتصاد هند را در دو دهه اخیر به عنوان یک موفقیت اقتصادی بزرگ توصیف کرد. کشور هند در یک بازه ۲۳ ساله، روندی صعودی و پرشتاب در حوزه

اقتصاد داشته است. با نگاه به جدول می‌توان فهمید که تولید ناخالص داخلی اسمی از ۴۶۸ میلیارد دلار در سال ۲۰۰۰ به ۳,۵۶۸ میلیارد دلار در سال ۲۰۲۳ رسیده است که حاکی از رشد بیش از ۷.۶ برابری اقتصاد این کشور است. با نگاه به ارقام مربوط به تولید ناخالص داخلی واقعی از قام از ۸۰۰ میلیارد دلار به ۳,۲۱۵ میلیارد دلار افزایش داشته که ۴ برابر رشد در حجم واقعی تولیدات و خدمات در این کشور را نشان می‌دهد. این رشد پایدار، هند را به **چهارمین اقتصاد بزرگ جهان** تبدیل کرده است. در واقع، مسیر اقتصاد هند در دو دهه گذشته، خط سیر موفقیت قابل توجهی است که با نرخ رشد بالای پایدار آن تعریف می‌شود. با رشد مثبت تقریباً هر ساله - که اغلب بیش از ۵٪ و حتی در سال‌های ۲۰۲۱ و ۲۰۰۶ به بالای ۷-۸٪ رسیده است - اقتصاد هند، تاب‌آوری ساختاری قابل توجهی را نشان داده است. این قدرت بیشتر با توانایی آن در بهبود سریع از شوک‌ها، مانند بازگشت ۹,۶۹٪ پس از انقباض ناشی از همه‌گیری کرونا در سال ۲۰۲۰، مشهود است. این رشد به بهبود رفاه در این کشور تبدیل شده است، به طوری که درآمد سرانه از سال ۲۰۰۰ تقریباً سه برابر شده است که نشان دهنده کاهش تدریجی فقر و گسترش طبقه متوسط است. در حالی که چالش‌هایی مانند فشار جمعیت و نابرابری همچنان پابرجاست، اتکای هند به تقاضای داخلی قوی و انعطاف‌پذیری اقتصادی اثبات شده آن، این کشور را در مسیر تبدیل شدن به یکی از بزرگترین اقتصادهای جهان در دهه‌های آینده قرار می‌دهد.

جدول صادرات و واردات هند (۲۰۰۰ تا ۲۰۲۳)

سال	ارزش صادرات (میلیون دلار)	ارزش واردات (میلیون دلار)	تعداد کالاهای صادراتی (سطح HS۶)	تعداد کالاهای مقصد صادرات	تعداد کالاهای وارداتی (سطح HS۶)	تعداد کشورهای مبدا واردات
۲۰۰۰	۴۲,۳۵۸	۵۲,۹۴۰	۴,۵۰۱	۲۱۲	۴,۴۴۱	۱۷۴
۲۰۰۱	۴۳,۸۷۸	۵۰,۶۷۱	۴,۵۷۷	۲۱۲	۴,۵۳۰	۱۷۹
۲۰۰۲	۵۰,۰۹۸	۵۷,۴۵۳	۴,۶۴۹	۲۱۳	۴,۵۵۸	۱۸۵
۲۰۰۳	۵۹,۳۶۱	۷۲,۴۳۱	۴,۶۶۲	۲۱۷	۴,۵۸۷	۱۸۹
۲۰۰۴	۷۵,۹۰۴	۹۸,۹۸۱	۴,۶۹۵	۲۲۲	۴,۵۵۱	۱۹۸
۲۰۰۵	۱۰۰,۳۵۳	۱۴۰,۸۶۲	۴,۶۹۶	۲۲۳	۴,۵۸۲	۲۰۷

سال	ارزش صادرات (میلیون دلار)	ارزش واردات (میلیون دلار)	تعداد کالاهای صادراتی (سطح HS۶)	تعداد کالاهای مقصد صادرات	تعداد کالاهای وارداتی (سطح HS۶)	تعداد کشورهای مبدا واردات
۲۰۰۶	۱۲۱,۲۰۱	۱۷۸,۲۱۲	۴,۶۹۲	۲۲۱	۴,۶۰۸	۲۰۹
۲۰۰۷	۱۴۵,۸۹۸	۲۱۸,۶۴۵	۴,۶۶۴	۲۲۱	۴,۵۱۰	۲۱۰
۲۰۰۸	۱۸۱,۸۶۱	۳۱۵,۷۱۲	۴,۶۹۱	۲۲۲	۴,۴۸۴	۲۱۸
۲۰۰۹	۱۷۶,۷۶۵	۲۶۶,۴۰۲	۴,۴۶۷	۲۲۲	۴,۳۸۳	۲۱۵
۲۰۱۰	۲۲۰,۴۰۸	۳۵۰,۰۲۹	۴,۴۶۲	۲۲۳	۴,۳۳۸	۲۱۴
۲۰۱۱	۳۰۱,۴۸۳	۴۶۲,۴۰۳	۴,۴۸۳	۲۲۰	۴,۳۴۱	۲۱۴
۲۰۱۲	۲۸۹,۵۶۵	۴۸۸,۹۷۶	۴,۴۶۰	۲۲۱	۴,۳۵۴	۲۰۷
۲۰۱۳	۳۳۶,۶۱۱	۴۶۶,۰۴۶	۴,۴۴۴	۲۲۱	۴,۳۳۶	۲۰۸
۲۰۱۴	۳۱۷,۵۴۵	۴۵۹,۳۶۹	۴,۴۳۴	۲۲۱	۴,۳۳۱	۲۲۲
۲۰۱۵	۲۶۴,۳۸۱	۳۹۰,۷۴۵	۴,۴۲۴	۲۲۰	۴,۳۱۳	۲۱۵
۲۰۱۶	۲۶۰,۳۲۷	۳۵۶,۷۰۵	۴,۴۱۱	۲۱۹	۴,۳۱۰	۲۱۱
۲۰۱۷	۲۹۴,۳۶۴	۴۴۴,۰۵۲	۴,۴۱۸	۲۱۹	۴,۳۱۷	۲۱۳
۲۰۱۸	۳۲۲,۴۹۲	۵۰۷,۶۱۶	۴,۴۵۰	۲۲۲	۴,۳۴۳	۲۲۰
۲۰۱۹	۳۲۳,۲۵۱	۴۷۸,۸۸۴	۴,۴۴۲	۲۲۶	۴,۳۵۶	۲۱۰
۲۰۲۰	۲۷۵,۴۸۹	۳۶۷,۹۸۰	۴,۴۱۷	۲۲۴	۴,۳۳۲	۲۱۱
۲۰۲۱	۳۹۴,۸۱۴	۵۷۰,۴۰۲	۴,۴۳۷	۲۲۰	۴,۳۴۲	۲۰۸
۲۰۲۲	۴۵۲,۶۸۴	۷۳۲,۵۶۶	۴,۴۰۳	۲۲۳	۴,۳۱۶	۲۱۱
۲۰۲۳	۴۳۱,۴۱۲	۶۷۲,۱۴۰	۴,۴۱۸	۲۲۶	۴,۳۱۶	۲۱۳

Source: <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/IND/Year/SummaryText>

آمار ارائه شده در جدول بالا نشان می دهد که تجارت بین المللی هند بین سالهای ۲۰۰۰ تا ۲۰۲۳ تحول عمیقی را تجربه کرده است. حجم کل تجارت این کشور که از کمتر از ۱۰۰ میلیارد دلار در آغاز قرن بیستم شروع شده بود، به طرز چشمگیری افزایش یافت و تا سال ۲۰۲۳ از ۱.۱ تریلیون دلار فراتر رفت. این افزایش، ادغام عمیق تر هند در زنجیره های ارزش جهانی و افزایش جایگاه آن به عنوان یک بازار نوظهور مهم را برجسته می کند. در حالی که هند در اکثر مواقع در این دوره به طور مداوم کسری تجاری را ثبت می کرد - که نشان دهنده وابستگی آن به واردات مانند انرژی و کالاهای پیشرفته است -

ساختار صادرات آن به طور قابل توجهی تکامل یافت. طیف محصولات صادراتی آن گسترش یافت و روابط تجاری آن از تنوع برخوردار شد که حاکی از افزایش توانایی صنعتی و رقابت آن در عرصه جهانی است. لازم به ذکر است که بخش تجارت هند در مواجهه با بیماری همه‌گیر کووید-۱۹، انعطاف‌پذیری قوی از خود نشان داد. پس از یک رکود موقت در سال ۲۰۲۰، فعالیت تجاری در سال‌های بعد شدیداً افزایش یافت و قدرت و سازگاری اساسی اقتصاد هند را نمایان کرد. این عملکرد موفق، پتانسیل این کشور را برای افزایش نقش در عرصه اقتصاد جهانی تقویت می‌کند.

روابط تجاری ایران و هند

در سال مالی ۲۰۲۲-۲۰۲۳، حجم تجارت دوجانبه هند و ایران به ۲.۳۳ میلیارد دلار رسید که رشد ۲۱.۷۶ درصدی را در مقایسه با سال قبل نشان می‌دهد. در این دوره، صادرات هند به ایران ۱.۶۶ میلیارد دلار (رشد ۱۴.۳۴ درصدی) و واردات هند از ایران ۶۷۲.۱۲ میلیون دلار (رشد ۴۵.۰۵ درصدی) بود. در چهار ماهه اول سال مالی ۲۰۲۳ (آوریل تا ژوئیه ۲۰۲۳)، حجم تجارت دو کشور به ۶۶۰.۷۰ میلیون دلار رسید که در این مدت، صادرات هند ۴۵۵.۶۴ میلیون دلار و واردات آن ۲۰۵.۱۴ میلیون دلار بود. این ارقام نشان‌دهنده کاهش ۲۳.۳۲ درصدی کل تجارت در مقایسه با دوره مشابه سال قبل است.^۱

تجارت هند با ایران از ۲۰۱۹ تا ۲۰۲۳ (میلیارد دلار آمریکا)

سال	صادرات هند به ایران	واردات هند از ایران	حجم کل تجارت	نرخ رشد(%)
۲۰-۲۰۱۹	۳.۳۸	۱.۳۹	۴.۷۷	—
۲۱-۲۰۲۰	۱.۷۷	۰.۳۳	۲.۱۰	-۵۵.۹
۲۲-۲۰۲۱	۱.۴۵	۰.۴۶	۱.۹۱	-۹
۲۳-۲۰۲۲	۱.۶۶	۰.۶۷	۲.۳۳	۲۱.۶
آوریل ۲۰۲۳ - ژوئیه ۲۰۲۳	۰.۴۵	۰.۲۱	۰.۶۶	-۲۳.۳۲

Source: https://www.indianembassytehran.gov.in/coithr_pages/Mjg5

1- https://www.indianembassytehran.gov.in/coithr_pages/Mjg5

در واقع بر اساس آمار ارائه شده، روابط تجاری هند و ایران در سال‌های اخیر نوسانات قابل توجهی را تجربه کرده است. تجارت دوجانبه از اوج ۴.۷۷ میلیارد دلار در سال‌های ۲۰۱۹-۲۰۲۰ به پایین‌ترین حد خود یعنی ۱.۹۱ میلیارد دلار در سال‌های ۲۰۲۱-۲۰۲۲ کاهش یافت که نشان‌دهنده انقباض شدید است. کاهش چشمگیر ۵۵.۹ درصدی در سال‌های ۲۰۲۰-۲۰۲۱ نشان‌دهنده تأثیر ترکیبی همه‌گیری کووید-۱۹ و تحریم‌های بین‌المللی محدودکننده علیه ایران است. در حالی که سال‌های ۲۰۲۲-۲۰۲۳ شاهد بهبود نسبی با رشد ۲۱.۶ درصدی تجارت بودیم، داده‌های اولیه برای آوریل-ژوئیه ۲۰۲۳ رکود مجدد ۲۳.۳۲ درصدی را نشان می‌دهد. این روند معکوس نشان‌دهنده چالش‌های ساختاری مداوم در حفظ شتاب تجاری است. مسیر کلی به تضعیف قابل توجه تعامل اقتصادی بین دو کشور در طول این دوره اشاره دارد، به طوری که سطح تجارت در بحبوحه فشارهای خارجی مکرر و محدودیت‌های دوجانبه، برای بازیابی قدرت قبلی خود تلاش می‌کند. طبق پایگاه داده تجارت بین‌الملل COMTRADE سازمان ملل متحد، صادرات هند به ایران در سال ۲۰۲۴، ۱.۲۵ میلیارد دلار آمریکا بوده است که شامل موارد زیر بوده است:^۱

ارزش (میلیون دلار)	گروه کالایی
۱,۲۵۰	کل صادرات
۶۹۸.۵۱	غلات
۱۴۹.۴۹	باقیمانده و ضایعات صنایع غذایی، خوراک دام
۷۳.۹۳	قهوه، چای، مته و ادویه‌جات
۶۶.۱۲	میوه‌های خوراکی، آجیل، پوست مرکبات و خربزه
۳۲.۶۵	ماشین‌آلات، رآکتورهای هسته‌ای، دیگ‌های بخار
۲۹.۱۷	مواد شیمیایی آلی
۲۸.۵۵	سبزیجات خوراکی و ریشه‌ها و غده‌های خاص
۲۴.۹۰	محصولات دارویی
۲۱.۵۹	دانه‌های روغنی، میوه‌های اولئازین، غلات، بذر، میوه

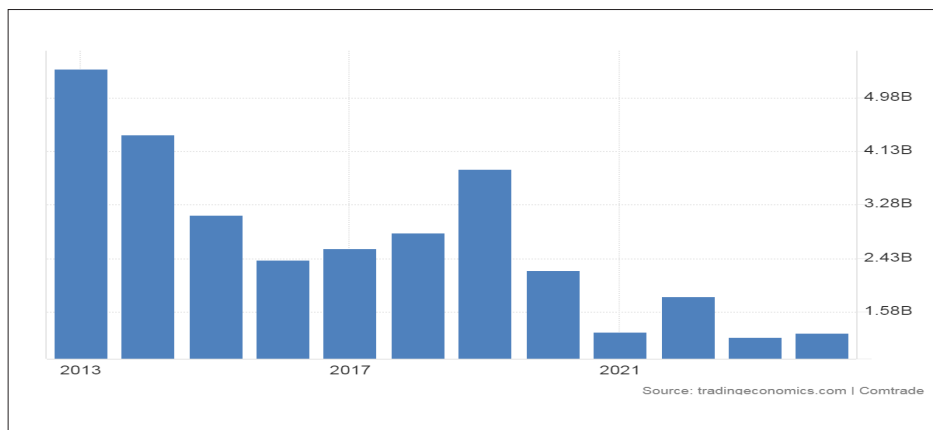
ارزش (میلیون دلار)	گروه کالایی
۱۸.۵۵	اسانس‌ها، عطرها، لوازم آرایشی و توالتری
۱۷.۹۸	گوشت و امعاء و احشاء خوراکی
۱۰.۸۹	شیشه و شیشه‌آلات
۶.۳۵	فرآورده‌های خوراکی متفرقه
۶.۲۷	مواد شیمیایی معدنی، ترکیبات فلزات گرانبها، ایزوتوپ‌ها
۵.۴۶	رشته‌های ساخت بشر
۴.۳۶	ابزارهای اپتیکی، عکاسی، فنی و پزشکی
۴.۰۷	پوشاک بافتنی یا قلاب‌بافی شده
۳.۹۹	تجهیزات الکتریکی و الکترونیکی
۳.۹۱	ابزارها، ادوات و ظروف فلزی
۳.۸۰	محصولات شیمیایی متفرقه
۳.۱۷	قند و شیرینی‌جات
۲.۸۳	الیاف استیپل ساخت بشر
۲.۸۳	محصولات سرامیکی
۲.۵۶	فرآورده‌های غذایی و سبزیجات، میوه و آجیل

Source: <https://tradingeconomics.com/india/exports/iran>

آمار این جدول نشان می‌دهد سهم عمده صادرات هند به ایران را عمدتاً محصولات کشاورزی و غذایی از جمله غلات، خوراک دام، چای و ادویه تشکیل می‌دهد. در رده‌های بعدی، صادرات محصولات صنعتی و شیمیایی شامل ماشین‌آلات، مواد شیمیایی و محصولات دارویی قرار دارند. این ساختار حاکی از این نکته مهم است که ایران به طور قابل توجهی به واردات کالاهای اساسی از هند وابستگی دارد. در زیر نمودار مربوط به صادرات هند به ایران از سال ۲۰۱۳ تا ۲۰۲۱ است که روند تقریباً نزولی آن نسبت به سال ۲۰۱۳ قابل توجه است.

نمودار شماره (۱) صادرات هند به ایران

Source: <https://tradingeconomics.com/india/exports/iran>

براساس آمار گمرک ایران: آمار واردات سال ۱۴۰۳ هند (گمرک - کشور - تعرفه)

ردیف	سال	نام گمرک	نام کشور	ارزش به دلار
۱	۱۴۰۳	منطقه ویژه اقتصادی شهید رجایی	هند	۱,۰۲۱,۰۲۰,۷۷۷
۲	۱۴۰۳	منطقه آزاد تجاری چابهار	هند	۳۲۰,۳۶۵,۴۰۸
۳	۱۴۰۳	منطقه ویژه اقتصادی بندر امام خمینی -ره-	هند	۱۱۵,۹۲۶,۵۸۶
۴	۱۴۰۳	فرودگاه امام خمینی -ره-	هند	۷۰,۱۴۱,۷۱۴
۵	۱۴۰۳	منطقه ویژه اقتصادی بوشهر ۱	هند	۶۷,۲۵۳,۲۰۷
۶	۱۴۰۳	تهران	هند	۳۸,۲۰۵,۷۷۳
۷	۱۴۰۳	جلفا	هند	۱۲,۷۷۲,۷۹۶
۸	۱۴۰۳	قزوین	هند	۱۲,۶۷۳,۹۷۶
۹	۱۴۰۳	منطقه ویژه اقتصادی کاوه	هند	۱۱,۸۰۴,۰۹۱
۱۰	۱۴۰۳	منطقه ویژه اقتصادی پیام	هند	۱۱,۴۸۶,۱۲۲
۱۱	۱۴۰۳	منطقه ویژه اقتصادی سلفچگان	هند	۱۰,۳۲۱,۰۷۹
۱۲	۱۴۰۳	منطقه آزاد تجاری اروند - خرمشهر	هند	۷,۷۶۱,۵۰۴
۱۳	۱۴۰۳	منطقه ویژه اقتصادی سهلان	هند	۷,۶۸۳,۲۰۲
۱۴	۱۴۰۳	اصفهان	هند	۴,۵۴۸,۹۲۷

ردیف	سال	نام گمرک	نام کشور	ارزش به دلار
۱۵	۱۴۰۳	یزد	هند	۳,۷۴۱,۰۲۱
۱۶	۱۴۰۳	ذوب آهن	هند	۳,۶۰۷,۷۲۳
۱۷	۱۴۰۳	بندر لنگه	هند	۳,۰۸۷,۰۰۳
۱۸	۱۴۰۳	بازرگان	هند	۲,۳۷۴,۱۸۳
۱۹	۱۴۰۳	اراک	هند	۲,۲۹۹,۱۵۴
۲۰	۱۴۰۳	چابهار	هند	۲,۲۳۶,۱۹۴
۲۱	۱۴۰۳	شهید باهنر	هند	۲,۰۲۱,۴۶۶
۲۲	۱۴۰۳	منطقه ویژه اقتصادی شیراز	هند	۲,۰۱۶,۷۲۴
۲۳	۱۴۰۳	ارومیه	هند	۱,۹۱۴,۳۱۰
۲۴	۱۴۰۳	زنجان	هند	۱,۸۵۶,۶۷۷
۲۵	۱۴۰۳	مشهد	هند	۱,۶۲۲,۴۸۲
۲۶	۱۴۰۳	سمنان	هند	۱,۳۳۱,۹۱۰
۲۷	۱۴۰۳	منطقه ویژه اقتصادی یزد	هند	۱,۲۶۵,۰۹۱
۲۸	۱۴۰۳	قم	هند	۸۴۳,۷۴۷
۲۹	۱۴۰۳	اردبیل	هند	۷۴۶,۸۸۸
۳۰	۱۴۰۳	منطقه ویژه اقتصادی سیرجان	هند	۶۳۶,۴۷۷
۳۱	۱۴۰۳	منطقه آزاد تجاری کیش	هند	۴۸۱,۷۰۰
۳۲	۱۴۰۳	منطقه ویژه اقتصادی انرژی پارس	هند	۴۵۹,۱۷۶
۳۳	۱۴۰۳	شهرکرد	هند	۱۹۹,۳۹۷
۳۴	۱۴۰۳	منطقه آزاد تجاری حسن رود انزلی	هند	۱۹۰,۸۹۷
۳۵	۱۴۰۳	خوی	هند	۱۶۵,۱۴۳
۳۶	۱۴۰۳	منطقه ویژه اقتصادی سرخس	هند	۱۵۲,۱۰۴
۳۷	۱۴۰۳	اینچه برون	هند	۱۲۷,۴۷۳
۳۸	۱۴۰۳	فولاد مبارکه	هند	۱۲۳,۱۴۷
۳۹	۱۴۰۳	تبریز	هند	۱۱۶,۱۶۹
۴۰	۱۴۰۳	منطقه آزاد تجاری انزلی	هند	۶۷,۸۲۸
۴۱	۱۴۰۳	مهران	هند	۵۹,۶۶۷
۴۲	۱۴۰۳	زاهدان	هند	۳۹,۸۶۱

ردیف	سال	نام گمرک	نام کشور	ارزش به دلار
۴۳	۱۴۰۳	غرب تهران	هند	۲۳,۰۹۷
۴۴	۱۴۰۳	گناوه	هند	۱۷,۹۵۸
۴۵	۱۴۰۳	سندج	هند	۱۷,۹۱۸
۴۶	۱۴۰۳	فرودگاه اصفهان	هند	۹,۲۸۳
مجموع				ارزش دلاری: ۱,۷۴۵,۸۱۷,۰۳۰
				وزن: ۱,۳۴۰,۵۱۴,۵۱۱ kg

Source: <https://service.tccim.ir/stats>

آمار گمرک ایران: آمار صادرات سال ۱۴۰۳ هند

ردیف	سال	نام گمرک	نام کشور	ارزش (دلار)
۱	۱۴۰۳	منطقه ویژه اقتصادی شهید رجایی	هند	۶۹۸,۹۷۸,۶۱۱
۲	۱۴۰۳	منطقه ویژه اقتصادی انرژی پارس	هند	۳۵۰,۸۴۹,۹۲۸
۳	۱۴۰۳	منطقه ویژه اقتصادی پتروشیمی بندر امام خمینی (ره)	هند	۱۵۹,۹۱۵,۳۰۹
۴	۱۴۰۳	منطقه ویژه اقتصادی بوشهر ۱	هند	۱۳۷,۳۴۷,۶۲۰
۵	۱۴۰۳	منطقه ویژه اقتصادی رفسنجان	هند	۹۳,۱۴۸,۸۲۰
۶	۱۴۰۳	منطقه ویژه اقتصادی سیرجان	هند	۷۰,۳۴۹,۸۵۴
۷	۱۴۰۳	قزوین	هند	۵۴,۸۸۶,۷۵۸
۸	۱۴۰۳	منطقه ویژه صنایع معدنی و فلزی خلیج فارس	هند	۴۰,۱۴۵,۲۵۰
۹	۱۴۰۳	منطقه ویژه اقتصادی بندر امام خمینی (ره)	هند	۳۶,۳۷۵,۳۰۱
۱۰	۱۴۰۳	اصفهان	هند	۳۴,۳۵۹,۷۹۰
۱۱	۱۴۰۳	شهرکرد	هند	۲۷,۰۳۱,۳۱۱
۱۲	۱۴۰۳	کرمان	هند	۲۳,۹۴۵,۴۵۶
۱۳	۱۴۰۳	منطقه ویژه اقتصادی بم	هند	۲۳,۰۶۰,۴۶۰
۱۴	۱۴۰۳	مشهد	هند	۲۲,۷۸۲,۶۰۹
۱۵	۱۴۰۳	منطقه ویژه اقتصادی کاوه	هند	۲۱,۹۷۶,۸۰۳
۱۶	۱۴۰۳	منطقه ویژه اقتصادی نوشهر	هند	۱۱,۳۲۵,۸۹۳
۱۷	۱۴۰۳	غرب تهران	هند	۱۰,۳۰۴,۵۱۳

ردیف	سال	نام گمرک	نام کشور	ارزش (دلار)
۱۸	۱۴۰۳	منطقه آزاد تجاری چابهار	هند	۸,۶۵۵,۳۹۶
۱۹	۱۴۰۳	یزد	هند	۸,۴۴۳,۰۰۸
۲۰	۱۴۰۳	زنجان	هند	۷,۹۳۸,۴۹۸
۲۱	۱۴۰۳	شهید باهنر	هند	۷,۷۳۳,۵۹۴
۲۲	۱۴۰۳	قم	هند	۵,۹۳۲,۴۶۲
۲۳	۱۴۰۳	فرودگاه امام خمینی (ره)	هند	۵,۸۶۶,۴۱۸
۲۴	۱۴۰۳	منطقه ویژه اقتصادی شیراز	هند	۴,۵۱۹,۰۰۸
۲۵	۱۴۰۳	منطقه ویژه اقتصادی ایرانیان (زرنديه)	هند	۴,۰۸۶,۱۹۲
۲۶	۱۴۰۳	منطقه ویژه اقتصادی سهلان	هند	۳,۳۶۹,۴۸۳
۲۷	۱۴۰۳	تبریز	هند	۳,۳۴۹,۲۹۲
۲۸	۱۴۰۳	کاشان	هند	۳,۱۲۸,۲۴۳
۲۹	۱۴۰۳	منطقه آزاد تجاری انزلی	هند	۲,۹۱۱,۲۳۲
۳۰	۱۴۰۳	سمنان	هند	۲,۵۶۰,۱۱۴
۳۱	۱۴۰۳	منطقه ویژه اقتصادی لامرد	هند	۲,۵۰۷,۶۰۶
۳۲	۱۴۰۳	منطقه آزاد تجاری اروند - آبادان	هند	۱,۸۲۷,۶۸۶
۳۳	۱۴۰۳	ارومیه	هند	۱,۴۳۹,۲۱۳
۳۴	۱۴۰۳	خرم آباد	هند	۱,۳۷۹,۹۸۴
۳۵	۱۴۰۳	ساری	هند	۱,۱۱۶,۵۵۸
۳۶	۱۴۰۳	منطقه ویژه اقتصادی پیام	هند	۱,۰۵۹,۴۲۲
۳۷	۱۴۰۳	فرودگاه شیراز	هند	۱,۰۲۴,۸۲۵
۳۸	۱۴۰۳	مراغه	هند	۸۶۸,۱۴۶
۳۹	۱۴۰۳	منطقه ویژه اقتصادی گرمسار	هند	۶۳۲,۴۵۴
۴۰	۱۴۰۳	اراک	هند	۳۴۹,۳۴۹
۴۱	۱۴۰۳	اینچه برون	هند	۳۳۷,۲۱۵
۴۲	۱۴۰۳	منطقه ویژه اقتصادی جهرم	هند	۳۲۲,۲۳۴
۴۳	۱۴۰۳	ملایر	هند	۲۰۴,۴۶۰
۴۴	۱۴۰۳	فرودگاه لار	هند	۱۹۵,۷۲۲
۴۵	۱۴۰۳	کرمانشاه	هند	۱۳۴,۸۱۵
۴۶	۱۴۰۳	بندر لنگه	هند	۱۱۱,۱۸۳
۴۷	۱۴۰۳	مهاباد	هند	۱۰۴,۰۳۶
۴۸	۱۴۰۳	همدان	هند	۹۸,۹۸۰
۴۹	۱۴۰۳	خوی	هند	۷۱,۴۷۷

ردیف	سال	نام گمرک	نام کشور	ارزش (دلار)
۵۰	۱۴۰۳	سنندج	هند	۴۹,۳۱۴
۵۱	۱۴۰۳	بناب	هند	۳۸,۶۳۱
۵۲	۱۴۰۳	فرودگاه اصفهان	هند	۹,۱۲۵
۵۳	۱۴۰۳	باشماق	هند	۵,۴۷۱
۵۴	۱۴۰۳	منطقه ویژه اقتصادی بوشهر ۲	هند	۴,۶۸۵
		وزن ۶,۴۶۸,۲۸۲,۵۲۴ kg	ارزش دلاری ۱,۱۹۹,۱۶۹,۸۸۷	مجموع

Source: <https://service.tccim.ir/stats?mode=doit>

کل ارزش صادرات: بیش از ۱.۸۹ میلیارد دلار.

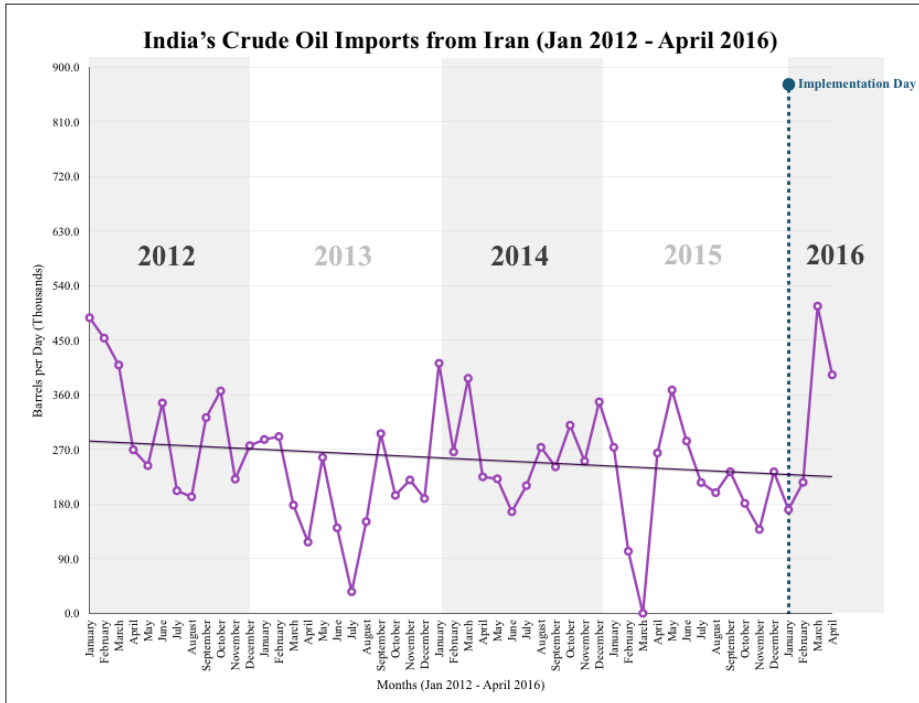
تمرکز اصلی: سه منطقه ویژه اقتصادی شهید رجایی، انرژی پارس و پتروشیمی بندر امام، سهم به سزایی در فرایند تجارت دو کشور دارند. این جدول نمایانگر نقش حیاتی مناطق ویژه اقتصادی و بنادر بزرگ ایران در فرایند تجارت ایران با هند است.

هند و ایران در حوزه انرژی

حوزه انرژی از محورهای کلان همکاری اقتصادی بین ایران و هند به شمار می‌رود. هند با جمعیت انبوه و نرخ رشد اقتصادی چشمگیر، به طور فزاینده‌ای به تأمین منابع انرژی جدید نیازمند است؛ به گونه‌ای که پیش‌بینی می‌شود این کشور تا سال ۲۰۳۵ به سومین مصرف‌کننده عمده انرژی در سطح جهان تبدیل گردد. در مقابل، ایران با دارا بودن بزرگ‌ترین ذخایر گازی و رتبه سوم ذخایر نفت جهانی، از قابلیت بالقوه‌ای برای پاسخ پایدار به تقاضای انرژی هند برخوردار است. از این رو، همکاری انرژی می‌تواند به عاملی راهبردی در تعمیق مناسبات دوجانبه بدل شود. با این حال، چالش‌هایی از جمله تحریم‌های بین‌المللی علیه ایران و فشارهای سیاسی واشنگتن، می‌تواند کمیت و کیفیت این روابط را به طور محسوسی تحت الشعاع قرار دهد.^۱

۱- علی امیدی و پورعلی، استراتژی امنیت انرژی هند تا سال ۲۰۳۵ و جایگاه جمهوری اسلامی ایران، فصلنامه مطالعات اقتصاد انرژی.

نمودار شماره (۲) واردات نفت خام هند از ایران طی سالهای ژانویه ۲۰۱۲ تا آوریل ۲۰۱۶

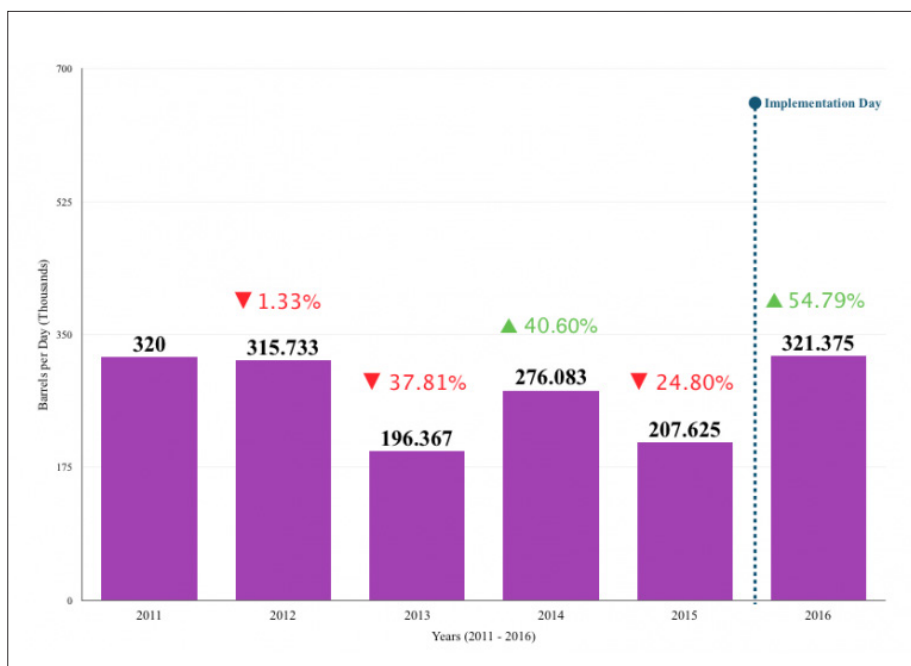

Source: <https://www.mei.edu/publications/indias-crude-oil-imports-iran>

وقتی تحریم‌های هسته‌ای ایالات متحده و اروپا علیه ایران در سال ۲۰۱۱ به اجرا درآمد، هند مجبور شد واردات نفت خام خود از ایران را کاهش داده و منابع تأمین خود را متنوع کند. در نتیجه، واردات نفت خام این کشور از ایران در سال‌های ۲۰۱۲ و ۲۰۱۳ به ترتیب ۱.۳۳٪ و ۳۷.۸۱٪ کاهش یافت.

نمودار شماره (۳) واردات نفت خام هند از ایران (۲۰۱۱-۲۰۱۶)

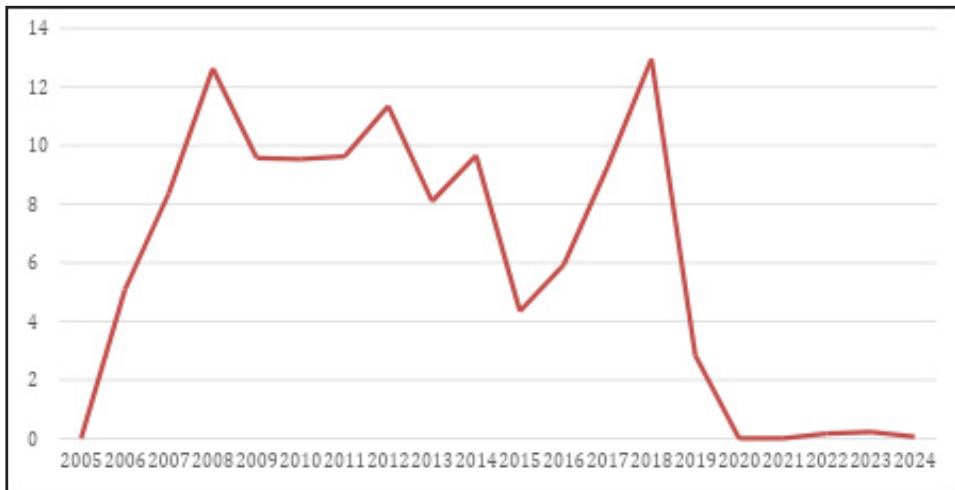

Source: <https://www.mei.edu/publications/indias-crude-oil-imports-iran>

سال بعد، پس از کاهش تحریم‌ها، واردات نفت ایران توسط هند به شدت افزایش یافت. در سال ۲۰۱۴، هند بار دیگر واردات نفت خام خود از ایران را به میزان قابل توجهی (نسبت به سال ۲۰۱۱) کاهش داد تا از تحریم‌ها پیروی کند. از زمان لغو تحریم‌های هسته‌ای در ژانویه ۲۰۱۶، همانطور که در برنامه جامع اقدام مشترک (برجام) شرح داده شد، واردات نفت خام هند از ایران به طور قابل توجهی افزایش یافت. در واقع، در مارس ۲۰۱۶، هند حدود ۵۰۶۱۰۰ بشکه در روز نفت خام از ایران وارد کرد که بالاترین میزان ماهانه در پنج سال قبلیش بود. هند در آن سال، پس از چین، دومین مشتری بزرگ نفت خام ایران بود.^۱

1- <https://www.mei.edu/publications/indias-crude-oil-imports-iran>

نمودار شماره (۴) واردات نفت خام هند از ایران (میلیارد دلار امریکا)

Source: <https://www.isas.nus.edu.sg/papers/the-united-states-and-the-dismantling-of-india-iran-relationship/>

همکاری انرژی بین هند و ایران به طور مداوم به دلیل پیچیدگی‌های ژئوپلیتیکی، به ویژه همسویی استراتژیک هند با ایالات متحده، تضعیف شده است. اولویت هند برای مشارکت در خط لوله ترکمنستان-افغانستان-پاکستان-هند که مورد حمایت ایالات متحده بوده، پروژه‌های ایرانی مانند خط لوله گاز ایران-پاکستان-هند را بیش از پیش به حاشیه راند. دهه‌ها تشدید تحریم‌های ایالات متحده - از دارایی‌های مسدود شده گرفته تا تحریم‌های گسترده - در سال ۲۰۱۸ با خروج دولت ترامپ از برجام و یک کمپین «فشار حداکثری» به اوج خود رسید که مستقیماً واردات انرژی هند از ایران را مختل کرد و عملاً یک رابطه تجاری که زمانی قابل توجه بود را تحت فشار اولویت‌های سیاست خارجی آمریکا قطع کرد.^۱

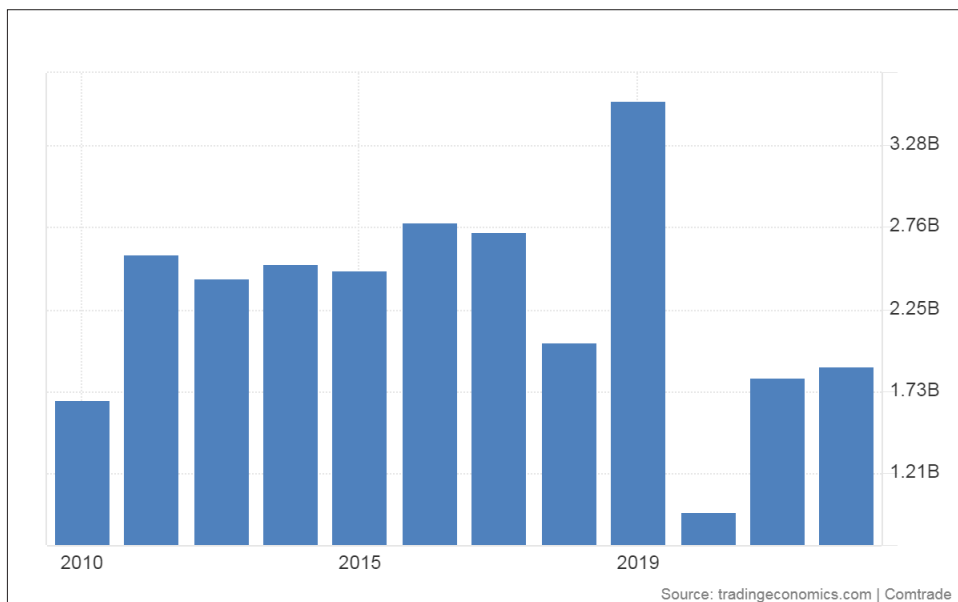
در سال ۲۰۱۹، ایالات متحده معافیت‌های مربوط به خرید نفت ایران توسط هند را ملغی نمود و دامنه محدودیت‌ها را به شکل محسوسی گسترش و شدت داد. برای نمونه، مقامات آن کشور به هدفگیری

1- <https://diplomatist.com/2020/04/02/iran-india-oil-diplomacy-leading-to-close-cooperation/>

شخصی فرماندهان شناورهای هندی حامل نفت ایران پرداختند. دولت بعدی نیز با تداوم این رویکرد تهاجمی، حتی سرمایه‌گذاری هند در پروژه بندر چابهار - که تنها مورد دارای معافیت باقی‌مانده محسوب می‌شد - را تهدید کرد. همچنین در سال ۲۰۲۵، مراجع قضایی آمریکا یکی از بزرگترین گروه‌های تولید کننده هندی را به اتهام نقض محدودیت‌ها تحت پیگرد قرار دادند. این فشار فزاینده، مناسبات دوستانه هند و ایران را به شدت متاثر ساخته است؛ به طوری که برخلاف رویکرد مقاومتی چین، واردات انرژی هند از ایران پس از این تاریخ به حدود صفر تنزل یافت و اکثر طرح‌های تجاری و زیرساختی مشترک - از جمله خط لوله صلح، پروژه میدان گازی فرهاد-ب و اتصال ریلی چابهار-زاهدان - متوقف گردید. حتی پروژه بستر چابهار نیز با وجود بقای رسمی، با اختلال جدی مواجه شد به گونه‌ای که در بازه شش ساله تنها میزبان ۴۵۰ شناور بود. اگرچه توجیهات اقتصادی و راهبردی همکاری در سطح نظری کماکان پابرجاست، اما فقدان پیوندهای عینی به فاصله‌گیری روزافزون دو کشور انجامیده است. ناتوانی دهلی نو در خنثی‌سازی کمپین فشار حداکثری و حفظ حداقل ارتباط با تهران، حاکی از کاهش فضای مانور ژئوپلیتیک این کشور است که بخشی از آن ناشی از افزایش قطبی‌شدگی فضای بین‌المللی و همچنین کاهش تمایل طرف آمریکایی به توجه به ملاحظات خاص هندی بوده است. بی‌تابی واشنگتن نسبت به تردید هند در پیوستن به ائتلاف ضد چینی و بازبینی رویکرد تاریخی جلب مشارکت این کشور - حتی با حفظ استقلال راهبردی توسط دهلی نو - از جمله نشانه‌های این تحول به شمار می‌روند که بدون شک بازنگری در مبانی حفظ استقلال راهبردی توسط هند را در پی خواهد داشت.^۱

1- <https://www.isas.nus.edu.sg/papers/the-united-states-and-the-dismantling-of-india-iran-relationship/>

نمودار شماره (۵) صادرات ایران به هند

SOURCE: <https://tradingeconomics.com/iran/exports/india>

طبق پایگاه داده تجارت بین‌الملل COMTRADE سازمان ملل متحد، صادرات ایران به هند در سال ۲۰۲۲، ۱۸۹ میلیارد دلار آمریکا بوده است. صادرات ایران به هند - داده‌ها، نمودار تاریخی و آمار - آخرین بار در نوامبر ۲۰۲۵ به‌روزرسانی شده است.^۱

صادرات ایران به هند در سال ۲۰۲۲

ارزش (دلار آمریکا)	رده کالایی
۱۸۹ میلیارد	کل صادرات
۴۸۶.۴۷ میلیون	مواد شیمیایی آلی
۴۰۸.۵۶ میلیون	سوخت‌های معدنی، روغن‌ها و محصولات تقطیر
۳۹۴.۴۳ میلیون	مواد شیمیایی معدنی، ترکیبات فلزات گرانبها، ایزوتوپ‌ها
۱۷۸.۰۸ میلیون	میوه‌ها و مغزهای خوراکی، پوست مرکبات و خربزه

1- <https://tradingeconomics.com/iran/exports/india>

ارزش (دلار آمریکا)	رده کالایی
۱۱۸۵ میلیون	پلاستیک‌ها
۷۷.۲۵ میلیون	کودها
۷۱.۴۰ میلیون	آهن و فولاد
۵۴.۳۰ میلیون	نمک، گوگرد، خاک، سنگ، گچ، آهک و سیمان
۲۵.۳۷ میلیون	مس
۱۶.۷۸ میلیون	لاستیک‌ها
۱۳.۹۷ میلیون	روی
۱۱.۷۴ میلیون	سرب
۷.۸۱ میلیون	قهوه، چای، مات و ادویه‌ها
۵.۴۴ میلیون	فرش‌ها و سایر کفپوش‌های منسوج
۴.۰۸ میلیون	پوست خام و چرم (غیر از خز)
۳.۲۳ میلیون	لاک، صمغ‌ها، رزین‌ها
۲.۶۸ میلیون	شیشه و شیشه‌آلات
۲.۴۵ میلیون	محصولات شیمیایی متفرقه
۲.۲۸ میلیون	ماشین‌آلات، رآکتورهای هسته‌ای، دیگ‌های بخار
۲.۱۵ میلیون	محصولات آردی، مالت، نشاسته، اینولین، گلو تن گندم
۱.۱۸ میلیون	فرآورده‌های غذایی گیاهی، میوه‌ها و مغزها
۱.۰۷ میلیون	دانه‌های روغنی، میوه‌های oleagic، غلات، بذر، میوه
۹۸۴.۰۸ هزار	مصنوعات آهن یا فولاد
۹۶۹۴.۲۰ هزار	فلزات پایه طبقه‌بندی نشده در جای دیگر، سرام

SOURCE: <https://tradingeconomics.com/iran/exports/india>

بر اساس آمار سال ۲۰۲۲، صادرات ایران به هند که بالغ بر ۱.۸۹ میلیارد دلار بود، عمدتاً متکی بر فروش مواد خام و اولیه است. سه قلم اصلی «مواد شیمیایی آلی»، «سوخت‌های معدنی» و «مواد شیمیایی معدنی» نزدیک به ۷۰ درصد از کل صادرات را تشکیل می‌دهند که نشان‌دهنده وابستگی اقتصاد ایران به صادرات محصولات پتروشیمی و انرژی است. در کنار آن، صادرات محصولات کشاورزی مانند میوه و مغز نیز سهم قابل توجهی دارد. با این حال، سهم ناچیز محصولات با فناوری بالا و صنعتی (مانند

ماشین‌آلات) در این جدول، حضور کم ایران در صادرات کالاهای با ارزش افزوده بالا و وابستگی آن به درآمدهای حاصل از منابع طبیعی را نشان می‌دهد:

شاخص	آخرین گزارش	دوره قبلی	بالاترین رکورد	پایین‌ترین رکورد	واحد اندازه‌گیری
تراز تجاری	-۹۳۴.۰۰	-۶۰۰۷.۰۰	۲۰۹۳۵.۰۰	-۶۵۲۹.۰۰	میلیون دلار آمریکا
حساب جاری به تولید ناخالص داخلی	۲.۹۰	۲.۸۰	۹.۴۰	-۱۴.۵۰	درصد از تولید ناخالص داخلی
حساب جاری	۶۳۲۶.۰۰	۵۹۰۸.۰۰	۱۸۸۵۰.۰۰	-۹۴۴۸.۰۰	میلیون دلار آمریکا
صادرات	۱۷۳۸۲.۰۰	۱۲۲۴۰.۰۰	۳۸۷۵۱.۰۰	۳۱۱۲.۰۰	میلیون دلار آمریکا
واردات	۱۸۳۱۶.۰۰	۱۸۲۴۷.۰۰	۲۶۱۳۱.۰۰	۲۹۱۷.۰۰	میلیون دلار آمریکا
تولید نفت خام	۳۲۰۹.۰۰	۳۲۷۵.۰۰	۶۶۷۷.۰۰	۵۱۰.۰۰	هزار بشکه در روز
صادرات غیرنفتی	۴۲۲۴۶.۰۰	۴۰۷۴۸.۰۰	۴۲۲۴۶.۰۰	۲۴۴۵.۰۰	میلیون دلار آمریکا
صادرات نفتی	۵۵۴۱۰.۰۰	۳۸۷۲۳.۰۰	۱۱۹۱۴۸.۰۰	۱۰۶۵۹.۰۰	میلیون دلار آمریکا
سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی	۸۳۸.۳۰	۱۲۲۴.۰۰	۴۳۲۲.۱۰	۱۵.۶۰	میلیون دلار آمریکا
بدهی خارجی	۴۴۱۲.۰۰	۵۱۴۲.۰۰	۲۸۶۴۷.۱۰	۴۴۱۲.۰۰	میلیون دلار آمریکا

SOURCE: <https://tradingeconomics.com/iran/exports/india>

طبق آمار جدول بالا اقتصاد ایران با وجود ثبت مازاد در حساب جاری، با برخی چالش‌های ساختاری روبرو است. تراز تجاری منفی و شکاف بین آمار صادرات نفتی و کل صادرات، نشان از مشکلاتی در زمینه درآمدهای ارزی دارد. همچنین کاهش سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و وجود تحریم‌ها ریسک بالایی را برای سرمایه‌گذاران تصویر می‌کند. در مجموع، اقتصاد ایران علیرغم برخورداری از درآمدهای نفتی، به دلیل تحریم‌ها و ضعف در جذب سرمایه خارجی، برای نیل به توسعه پایدار نیاز به برنامه ریزی و تلاش‌های مضاعف جهت رفع موانع و چالش‌ها دارد.

روابط بازرگانی تجاری ایرانی و هندی

روابط بازرگانی میان تجاری ایرانی و هندی، به دلیل تحریم‌های بین‌المللی (به‌ویژه از سوی ایالات متحده آمریکا)، پیچیده و محدود شده است، اما همچنان ادامه دارد. تجارت دوجانبه کشور طی سالیان اخیر سال به سال کمتر شده است که یک دلیل آن عمدتاً به خاطر مشکلات محدودیت‌های بین‌المللی پرداخت، بیمه و شرکت‌های واسطه است.

جابه‌جایی پول (مکانیسم‌های پرداخت)

پیش از تحریم‌های شدید (تا ۲۰۱۸)، پرداخت‌ها عمدتاً با دلار آمریکا از طریق بانک‌های بین‌المللی (مانند سوئیفت) انجام می‌شدند، اما تحریم‌ها این راه را بسته اند.

روش‌های جایگزین فعلی

مکانیسم روپیه-ریال

هند روپیه (واحد پول خودش) پرداخت می‌کند و ایران آن را برای خرید کالاهای هندی (مانند برنج و دارو) استفاده می‌کند. این روش از ۲۰۱۲ شروع شد و در ۲۰۲۵ حدود ۲۰٪ تجارت را پوشش می‌دهد، اما مشکلات فنی (مانند تأخیر در انتقال و تبدیل ارز) وجود دارد.

تهاتر (مبادله کالا)

ایران بدون جابجایی پول نقد یا استفاده از سیستم بانکی بین‌المللی نفت یا مواد پتروشیمی می‌فروشد و در عوض کالا (مانند ماشین‌آلات هندی) از آنها می‌گیرد، اما در این نوع مبادلات و معاملات نیز کارمزدی خارج از عرف معمول و با هزینه بسیار بالاتر امکان جابجایی‌های مالی را برای بازرگانان ایرانی فراهم نموده است.^۱

ارزهای دیگر

استفاده از یوان چین یا روبل روسیه در معاملات سه‌جانبه نیز یک روش بوده است اما این‌ها هم تحت فشار تحریم‌های ثانویه (جریمه شرکت‌های هندی) قرار دارند. کشور چین برای دور زدن

1- Interview report with traders from India: Mr.T.Haniwarwalla .

تحریم های امریکا خود نیاز به کشور های واسطه دارد و کشور های آفریقایی مانند کنیا و تانزانیا راه حل دولت چین برای این تبادل می باشد.

شرکت هایی با ملیت این کشور ها قابلیت تامین مالی در بازار جهانی برای کشور های تحریم شده را دارند و بنا به دستور دولت و بانک های چینی امکان تبادل مالی از این کشورهای آفریقایی با سایر شرکت های بین المللی بوجود آمد.^۱

کند شدن فرایند پرداخت ها

با وجود تحریم ها پرداخت ها کند و پرهزینه (گاهی تا ۳۰٪ بیشتر) شده است؛ برای مثال در ۲۰۲۵، تجار ایرانی برای خرید برنج هندی ماه ها منتظر تأییدیه دریافت وجه از سمت خریدار می ماندند^۲

چالش های مربوط به بیمه بین المللی

طبق گفته های تجار تحریم ها بیمه نفت و پتروشیمی ایران را ممنوع کرده است؛ شرکت های هندی (مانند شرکت تضمین صادرات هند) از ترس جریمه آمریکایی ها، به محموله های بازرگانی پوشش نمی دهند یا نرخ ها را ۲۰-۵۰٪ افزایش می دهند.

راه حل های جایگزین

بیمه داخلی: ایران از شرکت های بیمه ایرانی (مانند بیمه ایران، البرز) استفاده می کند، اما این شرکت ها در سطح جهانی شناخته شده نیستند و ریسک توقیف کشتی ها یا حوادث و آتش سوزی را پوشش نمی دهند.

در سال ۲۰۲۵، برخی از محموله های صادراتی و وارداتی ایران با بیمه هایی جابه جا شدند، که به مراتب گران تر از نرخ معمول بین المللی بیمه کالا است.

بدون بیمه مناسب، تجار هندی از خرید نفت و سایر کالاهای ایرانی اجتناب می کنند، بیمه نامه های کنونی نیز باعث افزایش قیمت نهایی کالا می شود که قدرت رقابت در بازار جهانی را برای تجار

1- Interview report with traders from India: Mr.T.Haniwarwalla .

2-Interview report with traders from India: Mr.S.Bhasvar.

ایرانی کاهش می‌دهد.

مشکلات شرکت‌های تراستی (شرکت‌های واسطه یا تراستی)

تحریم‌ها چالش جدی در روابط تجاری هند و ایران ایجاد کرده است. وزارت امور خارجه آمریکا در سال ۲۰۲۵ دهها فرد، نهاد و کشتی را به دلیل مشارکت در تجارت نفت و فرآورده‌های پتروشیمی ایران تحریم کرد. همزمان، دفتر کنترل دارایی‌های خارجی وزارت خزانه‌داری این کشور نیز دهها نهاد و فرد دیگر را به دلیل نقش در تسهیل حمل و نقل نفت و گاز مایع (LPG) از ایران تحریم نمود.

شرکت‌ها و افراد هندی تحریم شده

در میان تحریم‌شدگان، هشت شرکت بازرگانی هندی فعال در حوزه شیمیایی و پتروشیمی قرار دارند:

- شرکت‌های مستقر در بمبئی CJ Shah & Co، Chemovick، Mody Chem، Paarichem

Shiv Texchem، Haresh Petrochem، Indisol Marketing، Resources

- شرکت فروش BK مستقر در دهلی

به ادعای وزارت خارجه آمریکا، این شرکت‌ها طی سال‌های اخیر صدها میلیون دلار مواد پتروشیمی از ایران وارد کرده‌اند.

همچنین پنج تبعه هندی نیز تحریم شده‌اند:

- پیوش ماگانلال خاویا (مدیر Chemovick)

- نیتی اونمش بات (مدیر بازاریابی Indisol)

- کامله کاسات، کونال کاسات و پونام کاسات (مدیران Haresh Petrochem)

تحریم‌های مرتبط با حمل و نقل دریایی

آمریکا سه تبعه هندی دیگر به نام‌های وارون پولا، ایپان راجا و سونیا شرستا را به دلیل ارتباط ادعایی با کشتی‌های حامل LPG ایران تحریم کرده است. شرکت کشتیرانی Vega Star Ship Management

متعلق به سونیا شرستا نیز در فهرست تحریم‌ها قرار گرفته است.^۱

تحریم چابهار منطقه مهم استراتژیک برای هند

وزارت امور خارجه ایالات متحده، معافیت تحریمی ایران را که در سال ۲۰۱۸ برای کمک به بازسازی افغانستان صادر شده بود، لغو کرده است. این معافیت قرار بود که از ۲۹ سپتامبر لازم‌الاجرا شود که پس از مذاکرات مقامات هندی با آمریکا برای مدت زمان شش ماه این تحریم‌ها کنسل شد. در صورت اعمال این تحریم‌ها سرمایه‌گذاری‌های قابل توجه هند در بندر چابهار و پروژه‌های در حال انجام آن با چالش‌هایی روبرو خواهند شد. طبق بیانیه‌ای که توسط وزارت امور خارجه ایالات متحده منتشر شد، «پس از اجرایی شدن این معافیت، افرادی که بندر چابهار را اداره می‌کنند ممکن است خود را در معرض تحریم‌های یخس قانون آزادی و مقابله با گسترش سلاح‌های هسته‌ای ایران (IFCA)^۲ قرار دهند.»

در واقع در سال ۲۰۱۸، شرکت هندی ایندین پورتنس گلوبال لیمیتد مدیریت بندر چابهار را بر عهده گرفت. این توافقنامه سال ۲۰۲۴ از طریق قراردادی ۱۰ ساله بین این شرکت و سازمان بندر و دریانوردی ایران رسمیت یافت. بر اساس این توافق، شرکت هندی متعهد به سرمایه‌گذاری ۳۷۰ میلیون دلاری برای توسعه بندر شد. بندر چابهار یک سرمایه‌گذاری راهبردی برای هند به شمار می‌رود چرا که این کشور هدف افزایش تجارت منطقه‌ای با کشورهای آسیای مرکزی از جمله افغانستان را دنبال می‌کند. علاوه بر این، همکاری در چابهار به تقویت روابط هند و ایران انجامیده است. اوایل این ماه، دو کشور گفت‌وگوهای دیپلماتیک در تهران برگزار کردند که بر پیشبرد پروژه بندر چابهار و همچنین کریدور ترانزیتی بین‌المللی شمال-جنوب متمرکز بود. تحت مدیریت هند، حجم بارگیری کانتینری در بندر چابهار رشد چشمگیری داشته و از ۶۰۰۰ کانتینر استاندارد بیست فوتی (TEU)^۳ به بیش از ۹۰,۰۰۰

1- US sanctions 9 Indian companies, 8 Indian nationals over alleged participation in Iran's energy trade, <https://indianexpress.com/article/business/us-sanctions-indian-companies-nationals-over-participation-in-iran-energy-trade-10298776/>

2- Iran Freedom and Counter-Proliferation Act

3- Twenty-foot equivalent unit

TEU در دو سال گذشته رسیده است. برنامه‌های مدرنیزاسیون این بندر اکنون در هاله‌ای از ابهام قرار دارد. این پروژه همچنین یک چالش دیپلماتیک برای هند محسوب می‌شود چرا که این کشور در تلاش برای متعادل‌سازی روابط خود با آمریکا و ایران است. این در حالی است که وزیر تجارت هند برای پیشبرد مذاکرات تعرفه‌ای با آمریکا در تلاش است. در صورت لغو معافیت تحریمی چابهار توسط آمریکا، طرح‌های ارتباطی منطقه‌ای هند تحت تأثیر قرار خواهد گرفت.^۱ برای مثال عملکرد کریدور شمال-جنوب (INSCT) نیز با چالش‌هایی روبرو خواهد شد که برای هر دو ایران و هند خوشایند نیست. این کریدور نه تنها بلحاظ اقتصادی بلکه بلحاظ ژئوپلیتیک و ژئواستراتژیک برای هند در راستای رقابت با چین و پاکستان و نیز افزایش نفوذ خود در آسیای مرکزی اهمیت دارد.

تأثیرات تحریم‌ها

طبق اعلام دفتر کنترل سرمایه‌های خارجی (OFAC)^۲، تمام اموال و دارایی‌های افراد و نهادهای تحریم شده، در ایالات متحده مسدود خواهد شد. وزیر خزانه‌داری آمریکا، هدف از این اقدامات را کاهش جریان نقدی ایران و مختل کردن توانایی این کشور در تأمین مالی گروه‌های مقاومت عنوان کرد.

پیامدهای دیپلماتیک

این تحریم‌ها در حالی صورت می‌گیرد که هند همواره در پی حفظ توازن در روابط خود با ایران و ایالات متحده بوده است. این اقدام می‌تواند چالش‌های جدیدی را در مسیر دیپلماسی اقتصادی هند ایجاد کرده و فضای همکاری‌های منطقه‌ای را تحت تأثیر قرار دهد.^۳

این تحریم‌ها در شرایطی اعلام شد که هند و ایران به تازگی دور دیگری از مشورت‌های سیاسی سالانه خود را در تاریخ ۸ سپتامبر ۲۰۲۵ در تهران و با ریاست مشترک مقامات ارشد دو کشور برگزار کرده بودند. در این نشست، طرفین هفتاد و پنجمین سالگرد برقراری روابط دیپلماتیک را گرامی

1- <https://maritime-executive.com/article/u-s-revokes-sanctions-waiver-on-iran-s-chabahar-port>

2- Office of Foreign Assets Control

3- US sanctions 9 Indian companies, 8 Indian nationals over alleged participation in Iran's energy trade, <https://indianexpress.com/article/business/us-sanctions-indian-companies-nationals-over-participation-in-iran-energy-trade-10298776/>

داشتند و بر عزم خود برای گسترش و تعمیق بیشتر مناسبات دوجانبه در جهت تأمین منافع مشترک تأکید نمودند. شرکت‌کنندگان در این دیدار، طیف کاملی از زمینه‌های همکاری، از جمله پروژه‌های زیرساختی و اتصال مانند کریدور حمل‌ونقل بین‌المللی شمال-جنوب (INSTC)، مسائل اقتصادی، مالی، تجاری و نیز دیگر عرصه‌های دارای علاقه‌مندی مشترک را مورد بررسی قرار دادند. همچنین، تبادل نظر در مورد تحولات منطقه‌ای و بین‌المللی و تأکید بر تقویت همکاری‌ها در چارچوب سازمان ملل و دیگر نهادهای منطقه‌ای و چندجانبه از دیگر محورهای این گفت‌وگو بود.

طرفین از تداوم برگزاری منظم این مشورت‌های سیاسی به عنوان مقدمه‌ای برای گفت‌وگوهای سطح عالی وزارت امور خارجه استقبال کردند و بر اهمیت این روند تأکید ورزیدند. در پایان، مقرر شد دور بعدی این رایزنی‌ها در سال ۲۰۲۶ در دهلی نو برگزار گردد.^۱

ریسک مالی

در شرایط تحریم شرکت‌های واسطه ممکن است نرخ کارمزد بالایی بگیرند و گاهی نیز کلاهبرداری کنند یا تأخیر عمدی در پرداخت انجام دهند و همچنین رقابت غیر منصفانه‌ای بین شرکت‌ها برای فروش با قیمت بالاتر به علت محدودیت‌های خریداران شکل گیرد.

عدم اعتماد

اعتماد تجار ایرانی به شرکت‌های واسطه کم است و تجار هندی نیز از ریسک جریمه می‌ترسند. این شرکت‌ها تجارت را بسیار کندتر می‌کنند و هزینه را بالا می‌برند؛ برای مثال تحویل یک محموله پتروشیمی که باید ۱ ماه طول بکشد، ۳ ماه زمان می‌برد.

عدم مستقیم بودن

به جای تجارت مستقیم (بانک به بانک، کالا به کالا)، همه چیز از طریق واسطه‌ها و مسیرهای غیرمستقیم و با تأخیر انجام می‌گیرد. که باعث می‌شود هزینه حمل و نقل افزایش پیدا کند؛ مثلاً نفت ایرانی که مستقیم ۱۰ دلار هزینه حمل داشت، با وجود تحریم‌ها به ۲۵ دلار افزایش پیدا می‌کند.

با کمبود انرژی ارزان، تورم نفتی ۱-۲٪ بالا رفته است و شرکت‌های هندی (مانند پالایشگاه‌های خصوصی) ضرر ۵ میلیارد دلاری از ۲۰۱۸ تا به امروز متحمل شده‌اند.^۱

بدون تجارت مستقیم، هر دو طرف دچار ضرر می‌شوند؛ برای مثال ایران می‌توانست ۲ میلیارد دلار بیشتر صادر کند، و از آن طرق نیز هند انرژی ارزان‌تری داشته باشد.

بنابراین باید گفت روابط بازرگانی تجار ایرانی-هندی مانند پلی آسیب‌دیده است: پایه‌اش محکم (توافق‌های ۲۰۲۵ مانند بندر چابهار و موافقت‌نامه‌های تجاری دیگر) است، اما تحریم‌ها باعث ترک‌خوردگی (پرداخت، بیمه، واسطه‌ها) آن شده است.

نتیجه‌گیری

روابط تجاری هند و ایران در یک دور باطل گرفتار شده است: توجیه اقتصادی و راهبردی قوی در سطح نظری با محدودیت‌های عملی تحمیلی از بیرون خشی می‌شود. تا زمانی که تحریم‌های تمام‌عیار آمریکا پابرجاست و هند تمایلی به رویارویی مستقیم با واشنگتن ندارد، این رابطه نمی‌تواند به پتانسیل واقعی خود دست یابد. آینده این همکاری بیش از هر چیز به تحول در معادلات کلان ژئوپلیتیک و توانایی هند برای ایجاد توازن بین روابطش با آمریکا و کشورهای تحت تحریم بستگی دارد. در کوتاه‌مدت، تجارت به سطحی ناچیز و محدود به کالاهای ضروری با مکانیسم‌های پیچیده تقلیل خواهد یافت.

با توجه به اینکه ایران تحت تحریم‌های جدی ایالات متحده و اتحادیه اروپا است، استراتژی پیشنهادی برای افزایش تجارت تحت تحریم‌ها بر چهار اصل استوار است. اول، این استراتژی بر عمل‌گرایی در سیاست تأکید دارد و عمدتاً بر بخش‌های غیرتحریمی و تجارت کالاهای اساسی متمرکز دارد. دوم، تحت این استراتژی باید از سازوکارهای کشورهای ثالث بهره‌برد و از مراکز مالی بی‌طرف و کشورهای واسطه برای تسهیل پرداخت‌ها و موضوعات لجستیکی استفاده کرد و از این طریق محدودیت‌های مستقیم مالی و حمل و نقل را دور زد. هسته اصلی این رویکرد، سودمندی

1- Interview report with traders from India: Mr.J.R.Singh.

دوجانبه است که به عنوان یک مبادله مبتنی بر نیاز ساختار یافته است: این رویکرد به طور دقیق همسو با نیاز های دو کشور است یعنی آنچه هند به دنبال آن است - مانند امنیت انرژی، اتصال منطقه‌ای و دسترسی به محصولات خاص - را با آنچه کشور تحریم‌شده مانند ایران به طور فوری به آن نیاز دارد، از جمله غذا، دارو، نهاده‌های صنعتی و سرمایه‌گذاری استراتژیک. سوم، از طرفی اصل شفافیت و انطباق از اهمیت خاصی برخوردار است زیرا تضمین کننده این موضوع است که همه سازوکارهای پیشنهادی قابل تأیید هستند و به گونه‌ای طراحی شده‌اند که می‌تواند مانع از این شود که مشاغل و مؤسسات مالی هندی در معرض خطر تحریم‌های ثانویه قرار گیرند. این امر یک چارچوب مبتنی بر اعتماد برای تعامل اقتصادی محدود اما حیاتی بین دو کشور ایجاد می‌کند، زیرا هند به شدت از تحریم های ثانویه هراس دارد. چهارم، دولت ایران باید یک طرح جامع راه اندازی کند که یک مشارکت تجاری مقاوم در برابر تحریم‌های بین‌المللی ترسیم‌کند؛ به این صورت که اول، در مورد مسائل مالی، به رسمی‌سازی یک مکانیسم پرداخت دوجانبه با استفاده از ارزهای ملی - روپیه و ریال - که از طریق کانال‌های بانکی تعیین‌شده و یک سیستم حساب ویژه برای دور زدن معاملات دلاری و محدودیت‌های مرتبط با آن عمل می‌کند، مبادرت کند. دوم، مربوط به موضوع لجستیک و اتصال است: توسعه استراتژیک بندر چابهار و کریدور حمل و نقل بین‌المللی شمال-جنوب (INSTC) به عنوان مسیرهای ترانزیتی کارآمد و ترجیحی باید در اولویت و دستور کار جدی قرار گیرد تا دسترسی هند به بازارهای منطقه‌ای را افزایش دهد. سوم، در مورد ترویج سرمایه‌گذاری، مناطق ویژه اقتصادی در داخل ایران باید ضمانت‌های قانونی و مشوق‌های مالی را برای جذب سرمایه هندی به بخش‌های مجاز مانند داروسازی و انرژی‌های تجدیدپذیر ارائه دهد. چهارم، برای عملیاتی کردن بیشتر طرح‌ها باید یک پلتفرم دیجیتال یکپارچه برای اسناد تجاری و رویه‌های گمرکی اجرا شود که تأخیرهای بوروکراتیک را کاهش دهد. در نهایت، در بُعد دیپلماتیک، حمایت رسمی و تسهیل تجارت کالاهای اساسی بشردوستانه، از جمله مواد غذایی و تجهیزات پزشکی باید در اولویت قرار گیرد و از این طریق، پایه و ستونی پایدار و از نظر قانونی قابل دفاع برای تعامل اقتصادی پایدار ایجاد شود.

تجار و بازرگانان نیز باید برای افزایش تجارت، ابتدا محصولات جدیدی برای فروش پیدا کنند و روی کالاهای خاص و باکیفیتی مانند زعفران، آجیل و صنایع دستی که کمتر تحت تأثیر تحریم‌ها قرار می‌گیرند، تمرکز کنند. همچنین باید به دقت بررسی شود که شرکت‌های هندی واقعاً به چه چیزی نیاز دارند. دوم، آن‌ها می‌توانند از طریق شرکای خود در سایر کشورهای بی‌طرف، مانند دبی یا ترکیه، برای مدیریت ایمن پرداخت‌ها و امور اداری همکاری کنند. سوم، مهم است که با شفاف‌سازی کامل در مورد منشأ محصولات و افراد دخیل در آن، و در صورت امکان استفاده از فناوری برای ردیابی کالاهای اعتمادسازی کنند. چهارم، آن‌ها باید از ارتباطات فرهنگی - مانند شرکت در رویدادهای تجاری هند و تعامل با جوامعی در هند که فرهنگ ایرانی را درک می‌کنند - برای ایجاد روابط شخصی قوی استفاده کنند. در نهایت، آن‌ها می‌توانند مبادلات تجاری ساده‌ای مانند مبادله مستقیم کالاهای ایرانی با کالاهای هندی یا تنظیم معاملات چندجانبه که به طور کلی از معاملات نقدی اجتناب می‌کنند را بررسی کنند. در پایان باید گفت اعتماد سازی از سوی دولت و تجار برای کشور محافظه کاری مانند هند بسیار الزامی است.

مرکز پژوهش‌های اتاق ایران

تهران، خیابان طالقانی،
نبش خیابان شهید موسوی (فرصت)، پلاک ۱۷۵
تلفن: ۰۲۱ ۸۵۷۳۰۰۰۰
ICCIMA.IR